

TussenRuimte

MISSIONAIR • INTERCULTUREEL • VERBINDEND

BEWOGEN TOT
VERZOENING
EN EENHEID

Nieuw verschenen bij KokBoekencentrum

De verzamelde essays, toespraken en columns van de rabbijn tonen met opvallende samenhang de ontwikkelende kracht van zijn religieuze en filosofische ideeën. Sacks reflecteert op grote thema's als macht, antisemitisme, liefde, gebed en vrijheid. Deze woorden van wijsheid en geloof laten de tijdloze relevantie van Sacks' lessen zien.

Paperback | 352 pag. | € 29,99

Wat gebeurde er met Adam en Eva toen ze uit het paradijs waren verdreven? Hoe verleidde Potifars vrouw Jozef? Vragen als deze, waar de Bijbel nauwelijks op ingaat, krijgen een antwoord in boeken die Joden schreven rond het begin van onze jaartelling. Daniël De Waele onthult die vergeten rijkdom van deze Joodse geschriften uit de oudheid.

Gebonden | 320 pag. | € 24,99

Een boeiende introductie op de samenhang van theologie en cultuur in de afgelopen twee eeuwen. Het verhaal van de moderne theologie is het verhaal van mensen die tasten naar God. Tegen de stroom in of juist met de stroom mee van alle moderne en postmoderne ontwikkelingen probeerden theologen verhelderend te spreken over God en geloof.

Gebonden | 352 pag. | € 27,99

Bestel snel en eenvoudig via
www.kokboekencentrum.nl
en de boekhandel

KokBoekencentrum
UITGEVERS | UTRECHT

3 Redactioneel

4 Lofprijzing

18 Kyriegebed

34 Muziek

45 Was getekend

52 Beeldmeditatie

54 Impressies

59 Film

60 Reacties

64 Vooruitblik

6 UITNODIGING | Wereldraad van Kerken
Onderweg naar een oecumenische theologie van 'elkaar vergezellen'

INTERVIEW | Renate Japenga en Nienke Pruiksma

Gesprek met Karin van den Broeke:
'Samen voor gerechtigheid, verzoening en eenheid'

12

20 DEBAT | Heleen Zorgdrager
Felle discussie rond een publieke verklaring
De oorlog in Oekraïne op de WCC Assemblee

BIJBELSTUDIE | Diana Tsaghikyan
Mededogen is het antwoord

26

29 REFLECTIE | Willem van 't Spijker
Leven en wandelen in de Geest
– het is 'werk in uitvoering'

MENSEN IN BEELD | Renate Japenga
Stevige gesprekken in het jonge theologen-programma GETI

36

42 BOODSCHAP | Wereldraad van Kerken
Een oproep om samen te handelen

PERSPECTIEF | Nienke Pruiksma
Atola Longkumer en Berdine van den Toren-Lekkerkerker:

Moed hebben om elkaar écht te zien

46

TussenRuimte

missionair • intercultureel • verbindend

15e jaargang | nummer 4 | december 2022

ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een kwartaaltijdschrift voor missionaire en interculturele theologie dat verschillende christelijke stromingen verbindt en samengesteld wordt door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet verslag van missionaire initiatieven, in woord en daad, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met MissieNederland, Prisma, de Verenigde Protestantse Kerk in België en Uitgeverij KokBoekencentrum in Utrecht.

© 2022 Uitgeverij KokBoekencentrum en de redactie van TussenRuimte

Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Omslagfoto

Kruis van verzoening voorin de ruimte van het gezamenlijke openingsgebed van de pre-assemblies eind augustus 2022, voorafgaand aan de Elfde Assemblée van de Wereldraad van Kerken 31 augustus t/m 8 september in Karlsruhe, Duitsland, met het thema 'De liefde van Christus beweegt tot verzoening en eenheid'. Op deze aan elkaar geknoopte lintjes staat de diversiteit aan gaven in het Lichaam van Christus geschreven, die de deelnemers aan de Jeugd Pre-Assemblies willen vieren.

Redactie

Tom Boesten, Praxedis Bouwman, Rob van Essen, Jaap Haasnoot, Renate Japenga, Petra Laagland Winder, Verry Patty, Nienke Pruiksma (hoofdredacteur), Carry Rietveld, Peter-Ben Smit, Jan van 't Spijker, Alexander Villamil Morea-van Berkum

Eindredactie

Marieke van der Giessen-van Velzen | Redactie.AMG

Redactieadres

TussenRuimte Nederlandse Zendingsraad
Joseph Haydnlaan 2A, 3533 AE Utrecht
T (0343) 745 245
E tussenruimte@zendingsraad.nl
W zendingsraad.nl/tussenruimte

Foto's en illustraties

Albin Hillert/WCC (omslag, 15, 21, 38, 40, 50, 62, 63), Marcelo Schneider/WCC (7, 10, 53), Paul Jeffrey/WCC (23, 30, 32, 61), Mike DuBose/WCC (49).

Met toestemming van <https://oikoumene.photoshelter.com/galleries/CooooVFYoZ6eMLZc/WCC-11th-Assembly-Karlsruhe-Germany>

Basis-layout

Peter Slager | Garage bno

Abonnementenadministratie

VBK | media, abonnementen
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
T 088 - 700 2780 (09.00-12.00)
E tussenruimte@kokboekencentrum.nl

Abonnementen

Los nummer: € 13,75

Jaarabonnement: € 49,00

(bij betaling via automatische incasso)

Buitenland: € 66,00

Proefabonnement: 2 nummers € 18,00

Introductieabonnement (25% korting): € 36,25

(bij betaling via automatische incasso)

Studentenabonnement: € 31,00

Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december. Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal drie maanden voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Bewogen tot verzoening en eenheid

Van 31 augustus tot en met 8 september 2022 vond in Karlsruhe de Elfde Algemene Assemblee van de Wereldraad van Kerken plaats. Thema: ‘De liefde van Christus beweegt de wereld tot verzoening en eenheid’. Het voorbereidingsmateriaal dat de Wereld in mei 2022 beschikbaar maakte zegt over context van deze Assemblee:

Overschaduwd door deze ervaring [van de pandemie, redactie] zullen kerken bijeenkomen in antwoord op Gods oproep om een licht van hoop te laten schijnen en de liefde van God, de heilige Drie-eenheid, te vieren. Die liefde is zichtbaar geworden in Jezus Christus en zij beweegt mensen tot verzoening en eenheid. In de tijd waarin wij nu leven, stellen wij elkaar de vraag: ‘Hoe zal een kerk, waarin de liefde van Christus geacht wordt werkzaam te zijn, in dit tijdsgewricht zich organiseren, spreken en handelen? En hoe zullen wij op dit moment samen delen in Gods zending van liefde voor de wereld?’

Wereldraad van Kerken, *De liefde van Christus beweegt tot verzoening en eenheid*, Bezinning 68, Amersfoort: Raad van Kerken in Nederland, blz. 5

In dit nummer van *TussenRuimte* verkennen we die vraag verder aan de hand van documenten die voortgekomen zijn uit de Assemblee, van ervaringen en reflecties van deelnemers aan zowel de Assemblee als het Global Ecumenical Theological Institute en met liturgische teksten.

Een Assemblee leeft in een mix van ontmoeten, horen, luisteren, klagen, werken, vieren en bidden. Elementen die de basis vormen voor het spreken over kerk-zijn in de wereld, het publiceren van verklaringen en oproepen tot handelen. Die dynamiek proberen we, voor zover dat in geschreven woord mogelijk is, over te nemen.

We onderzoeken hoe kerken ook en juist in tijden van conflict en crisis een boodschap hebben voor de wereld, vanuit de ervaring van de liefde van Christus. We hopen dat dit nummer – de laatste editie van *TussenRuimte* die op papier verschijnt – hieraan mag bijdragen.

— Renate Japenga en Nienke Pruiksmā, themaredactie

Eer aan God voor alle dingen

God, hoe goed is het om uw gast te zijn.
 Een zacht briesje, vol geuren;
 bergen die naar de hemel reiken;
 water dat als een eindeloze spiegel
 de stralen van de zon weerkaatst.
 De hele natuur fluistert geheimzinnig,
 en ademt uw tederheid met volle teugen.
 De vogels en dieren van het woud
 dragen het zegel van uw liefde.
 Gezegend ben jij, moeder aarde,
 in je vergankelijke lieflijkheid,
 die in ons het verlangen doet ontwaken
 naar eeuwigdurend geluk
 in een land waar, te midden van schoonheid
 die niet vergaat, de roep weerklinkt:

Alleluia

Kontakion 2 from the Orthodox Akathist of Thanksgiving

Al - le - lu - ia, al - le - lu - ia, al - le - lu - ia!

*Jij hebt ons tot leven gewekt,
als in een betoverd paradijs.*

*De lucht schijnt ons
een diepblauwe kelk,
waarin wolken voortdrijven
en in de azuren hoogten
de vogels hun lied zingen.*

*We luisterden naar
het zachte murmelen van het woud
en de melodieuze klanken van beekjes.
We hebben de fijne smaak van fruit
geproefd en zoete honing mogen ruiken.*

*Het leven op uw aarde is goed.
Het is een plezier uw gasten te zijn*

*Ere zij u om het feest van het leven.
Ere zij u om de geur van lelies en rozen.*

*Ere zij u om de zoete smaak
van bessen en fruit.*

*Ere zij u om het sprankelende zilver
van de ochtenddauw.*

*Ere zij u voor de vreugde
van de heldere morgenstond.*

*Ere zij u voor het nieuwe leven,
bode van uw koninkrijk.*

Ere zij u, o God, tot in eeuwigheid.

Vertaling: Nienke Pruiksma

Bronnen

— World Council of Churches, *Oasis of Peace. Spiritual Life Resources*, 2022, blz. 94-101, https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-08/Oasis-of-Peace_WEB_Pages.pdf

— De tekst van de hele *Akathist of Thanksgiving: Glory to God for All Things*, loflied dat staand gereciteerd of gezongen wordt, is hier te vinden: <https://stnektariosroc.org/files/prayers/akathist-thanksgiving-glory-to-god-for-all-things.pdf>

Onderweg naar een oecumenische theologie van 'elkaar vergezellen'

Na de Algemene Assemblee in Busan, Korea, is de Wereldraad van Kerken begonnen aan een proces van 'pelgrimage van vrede en gerechtigheid'. Deze pelgrimage kreeg regionaal vorm: hier in Nederland bijvoorbeeld in Walk of Peace in de Vredesweek, georganiseerd door de Raad van Kerken in Nederland en PAX. Maar de pelgrimages werden ook ingevuld door bezoeken aan plekken in conflictzones door internationale teams.

Aan dit internationale proces nam ook een groep deel die als taak had hier theologisch op te reflecteren. Een van de publicaties die uit dit reflectieproces is voortgekomen is het boek *Towards an Ecumenical Theology of Companionship*, in 2022 gepubliceerd door de Wereldraad van Kerken en Globethics. In Karlsruhe is besloten verder te gaan met de pelgrimage.

De slotverklaring 'A Call to Act Together' als 'boodschap' – elders in dit nummer te lezen – eindigt met:

'Zijn liefde die openstaat voor iedereen, ook voor de laatsten, de minsten en de verlorenen en die aan allen wordt aangeboden, kan ons bewegen en bemoedigen tot een pelgrimage van gerechtigheid, verzoening en eenheid.'

De inleiding, die hieronder vertaald wordt weergegeven, geeft een beknopte theologische inkadering van deze pel-

grimage, als resultaat van een leerproces onderweg met elkaar in de periode tussen de Assemblees in Busan en Karlsruhe. Een weg en een proces dat in de komende jaren voortgaat.

Inleiding 'Call to Action Together'
De Eenheidsverklaring van de Tiende Algemene Vergadering van de World Council of Churches (WCC) benadrukte:

'De eenheid van de Kerk, de eenheid van de menselijke gemeenschap en de eenheid van de hele schepping zijn met elkaar verbonden. Christus die ons één maakt roept ons op om te leven in gerechtigheid en vrede en zet ons aan om samen te werken voor gerechtigheid en vrede in Gods wereld.'¹

Het Centraal Comité van de WCC werkte het idee van de oecumenische pelgrimage verder uit:

Pilgrim Visit-groep op Fiji: de oceaan heeft al stukken land permanent opgeslokt.

‘Als ‘pelgrimage van gerechtigheid en vrede’ is het noch een reis naar een concrete geografische plaats, noch een simpele vorm van activisme. Het is een transformerende reis waartoe God ons uitnodigt in afwachting van het uiteindelijke doel voor de wereld dat de Drie-enige God tot stand brengt. De beweging van liefde die essentieel is voor de Drie-enige God manifesteert zich in de belofte van gerechtigheid en vrede. Het zijn tekenen van Gods komende heerschappij die hier en nu al zichtbaar zijn waar verzoening en genezing plaatsvinden ...

Christenen dienen deel te nemen aan deze tekenen van Gods heerschappij en ervoor te strijden in antwoord op de wil en belofte van God. De pelgrimage van gerechtigheid en vrede is dus gegrond in Gods eigen zending voor de wereld en het voorbeeld van Jezus. Jezus volgen betekent hem ontmoeten waar mensen lijden onder onrecht, geweld en oorlog. Gods aanwezigheid ervaren bij de meest kwetsbaren, de gewonden en de gemarginaliseerden is een transformerende ervaring; levend in de Geest ontdekken christenen hun diepste kracht en

energie voor de transformatie van een onrechtvaardige wereld, samen met andere geloofsgemeenschappen en alle mensen van goede wil als metgezellen op de weg.²

Dit is het uitgangspunt van onze pelgrims-tocht geweest. In 2014 is gekozen voor een driedimensionale benadering, die als leidraad diende voor vele ontmoetingen onderweg, zoals het ook hielp om onze reflecties te structureren. Deze drie verschillende maar onlosmakelijk verbonden dimensies moeten niet achtereenvolgens worden begrepen, maar eerder op een dynamische, onderling afhankelijke manier:³

- **De geschenken vieren
(via positiva)**

Wij reizen niet met lege handen, noch lopen wij alleen. De ‘oorspronkelijke zegen’ van het geschapen zijn naar Gods beeld – als gemeenschap – betekent dat wij een uniek deel zijn van het grotere web van het leven, dat ons verwondert. Samen vieren wij Gods grote geschenk van leven, de schoonheid van de schepping en de eenheid van een verzoende verscheidenheid. Wij voelen ons gesterkt door

deze genade van deelname aan Gods beweging van liefde, gerechtigheid en vrede.

– Wij ontvangen in gebed.

- **De wonden bezoeken**
(*via negativa*)

Deze pelgrimstocht zal ons leiden naar de plaatsen van geweld en onrecht. We willen zoeken naar Gods geïncarneerde aanwezigheid te midden van lijden, uitsluiting en discriminatie. De echte ontmoeting met geleefde, contextuele ervaringen van een gebroken schepping en van zondig menselijk gedrag kan ons opnieuw informeren over de essentie van het leven zelf. Het kan ons tot inkeer brengen en ons - in een beweging van zuivering - bevrijden van onze obsessie met macht, bezit, ego en geweld, zodat we steeds meer op Christus gaan lijken. – Biddend luisteren we.

- **Het onrecht transformeren**
(*via transformativa*)

Omdat we zelf veranderd zijn, kan de pelgrimstocht ons leiden tot concrete acties van transformatie. We mogen groeien in onze moed om in oprechte compassie met elkaar en met de natuur te leven. Dit omvat de kracht om weerstand te bieden aan kwaad, onrecht en geweld, zelfs als een kerk zich in een minderheidssituatie bevindt. Onze roeping omvat zowel economische en ecologische rechtvaardigheid, het genezen van gewonden als het streven naar vreedzame - in elke context. De geloofwaardigheid van onze acties kan groeien uit de kwaliteit van de gemeenschap die wij delen - een gemeenschap van gerechtigheid en vrede. – Wij worden getransformeerd door gebed en handelen in gebed.

Pelgrimage als kenotische beweging
Het begrijpen van discipelschap als pelgrimage (van gerechtigheid en vrede) betekent opnieuw aansluiten bij rijke tradities in de praktijk van het christelijk geloof.

Een primair motief voor middeleeuwse pelgrimage was de transformatie van het zelf door vergeving van zonde. 'Deze transformatie van het zelf was geen zelftransformatie als zodanig, omdat zij beantwoordde aan een discipline die haar bron buiten het zelf had: God.'⁴ De deugd van nederigheid stond centraal. Daarom kan de pelgrimage gezien worden als een 'kenotische beweging, een zich ontdoen van de externe bronnen van stabiliteit in het leven'.⁵ In dit opzicht is het de weg van het kruis, zoals Jezus zijn leerlingen aankondigde: 'Wie mijn volgeling wil zijn, moet zichzelf verloochen, zijn kruis op zich nemen en zo achter mij aankomen' (Marcus 8:34, NBV)

De incarnatie van de goddelijke Logos is de fundamentele realiteit voor een oecumenische theologie van elkaar vergezellen. De schepping van de mensheid naar het beeld en de gelijkenis van God, als een vrije, creatieve, dynamische, liefdevolle en zich ontwikkelende gemeenschap, helpt ons in te zien dat de mens – en de hele kosmos – begrepen en benaderd moeten worden in relatie tot zijn archetype in Christus. God werd mens in Christus in deze wereld van onrecht en geweld om genezing en transformatie te brengen, zodat verzoening mogelijk werd. Dit is het ontologische instrument waardoor wij ons gesterkt voelen om oprechte en levende verlengstukken van Jezus' aanwezigheid op aarde te zijn.

Oproep tot transformatief discipelschap

De 'pelgrimage van gerechtigheid en vrede' kan gezien worden in het verlengde van de *Call to Transformative Discipleship*, die de Conference on World Mission and Evangelism van de Wereldraad van Kerken heeft geformuleerd.⁶

Discipelschap is zowel een gave als een oproep om samen met God actief te werken aan de transformatie van de wereld (1 Tessalonicenzen 3:2). In wat de vroege theologen van de kerk 'theosis' of vergoddelijking noemden, delen wij Gods genade door Gods zending te delen. Deze reis van discipelschap brengt ons ertoe Gods liefde in Jezus Christus te delen en uit te leven door te streven naar gerechtigheid en vrede op een andere manier dan de wereld (Johannes 14:27). Zo geven wij gehoor aan Jezus' oproep om hem te volgen vanuit de marge van onze wereld (Lucas 4:16,19).

In de geschiedenis van de kerken was een pelgrimage helemaal geen voorrecht voor degenen die het zich konden veroorloven te reizen (zoals een toerist). Er bestond een netwerk van heiligdommen, gasthuizen en kloosters die de pelgrims gastvrij ontvingen. Dit was ook de ervaring van de Pelgrims voor Gerechtigheid en Vrede bij de bezoeken van het pelgrimsteam. Gemeenschappen van de wereldwijde oecumenische gemeenschap hebben de pelgrimsteams ontvangen met een overweldigende gastvrijheid, door hun ruimtes, hun eten, hun vreugde en verdriet, hun wijsheid te delen; bovenal door

de pelgrims welkom te heten in diensten en gebeden, zonder uitzonderingen of begrenzungen. Zoals de Regel van Benedictus wijst op de ontvangst van pelgrims: 'Alle gasten die aankomen moeten worden ontvangen als Christus zelf, want Hij zal eens zeggen: 'Ik kwam als gast en gij hebt Mij opgenomen'.⁷ De status van een pelgrim wordt dus niet bepaald door nationaliteit, geslacht, economische rijkdom of huidskleur. In feite proberen pelgrims al deze door mensen gemaakte grenzen, die de zoektocht naar gemeenschap met God en met andere mensen belemmeren, te overschrijden. De bijzonderheid van ieder mens moet worden geëerd in de universaliteit van Christus.

Elkaar vergezellen

De pelgrim wil met anderen reizen, want gemeenschap met God is gemeenschap met andere mensen, die allen naar Gods beeld zijn geschapen. Middeleeuwse pelgrimstochten waren in de meeste gevallen gemeenschappelijke reizen, sociale gebeurtenissen, waarbij veel van de gewone regels van hiërarchie en sociale structuur werden opgeschort.⁸ Pelgrims verwelkomen andere pelgrims omdat de aanwezigheid van pelgrims een plaats heiligt. Daarom besteden wij hier bijzondere aandacht aan de mogelijkheden van 'elkaar vergezellen'. Elkaar vergezellen wijst heel concreet op het ethos, maar ook op de verantwoordelijkheid en de zending van degene die pelgrim is in het leven van de ander. In die zin weerspiegelt onze theologische redenering over elkaar vergezellen de levende ervaring van de kerk 'met', 'door' en 'voor' het herstel van een gebroken relatie op de niveaus van God-mens, mens-mens en

*De gevolgen van klimaatverandering en stijgen-
de zeespiegel op Fiji.*

mens-schepping. Dit heeft verstrekkende gevolgen voor het zelfverstaan van de oecumenische gemeenschap. Zoals William Cavanaugh reflecteert op de pelgrim-metafoor:⁹

Een kerk die een pelgrim wil zijn, eist niet de macht op om elke locatie als uitwisselbaar te behandelen en de wereld mondiale oplossingen op te leggen. Pelgrimeren is een kenotische beweging. De kerk in de periferie is solidair met de migrant en andere grensgangers. De pelgrimerende kerk is zelf een liminale realiteit, die de grens tussen hemel en aarde bezet. [...] Zoals de Israëlieten, wiens zorg voor vreemdelingen en armen werd ingegeven door de herinnering aan hun eigen slavernij en omzwervingen (bijv. Deuteronomium 10:17-19, 24,17-22), moet de pelgrimerende kerk haar identiteit vinden in solidariteit met de migrant die reist uit noodzaak, niet uit een verlangen om alle noodzaak te overstijgen. [...]

De pelgrim [...] ziet alle potentiële anderen als broeders en zusters op een gemeenschappelijke reis naar God. De pelgrim bewaart het anders-zijn [...] door zich te bewegen naar een gemeenschappelijk midden waarheen een oneindige verscheidenheid aan routes mogelijk zijn. Als God, de Geheel Andere, in het midden staat, en niet het grote Westerse Ego, dan kan er ruimte zijn voor echte andersheid onder mensen. De pelgrimerende kerk is daarom in staat tegelijkertijd de volledige universaliteit van de gemeenschap met God aan te kondigen en te present te stellen, een waarlijk wereldwijde visie op de verzoening van alle mensen [en de hele natuur], zonder daarbij verschil uit te schakelen.

Het is het mysterie van de incarnatie van God in Christus Jezus, de incarnatie van het eeuwige, oorspronkelijke, onveranderlijke in de sfeer van het tijdelijke, kwetsbare, lokale, vergankelijke bestaan, dat ons inspireert en kracht geeft voor deze oecumenische pelgrimage van gerechtigheid en vrede. God is mens geworden, zodat wij als mensen Christus worden voor elkaar en in goede verhoudingen leven met onze 'moeder' natuur.

Een woord van voorzichtigheid:
'Heilige reis'

Hoewel de term pelgrimage rijke spirituele en theologische tradities belichaamt en velen op verschillende manieren verbindt – zoals bijvoorbeeld bleek tijdens het bezoek van paus Franciscus aan het Oecumenisch Centrum in Genève in 2018¹⁰ – heeft het verschillende connotaties in verschillende contexten. Sommigen kunnen het begrip

vieren, maar er zijn mensen met andere verhalen. Dit is het duidelijkst geworden tijdens ontmoetingen met inheemse volkeren in Noord-Amerika, voor wie de terminologie pelgrimage herinnert aan de 'Pilgrim Fathers' en de kolonistenbeweging van blanke immigranten uit Europa. Het herinnert aan hen die het land binnenvielen en degenen die er al woonden overvielen, koloniseerden en uitbuitten. In Latijns-Amerika is de term moeilijk, omdat hij eerder bij bepaalde kerkelijke tradities hoort dan bij alle.

Een alternatieve term voor dit engagement van de oecumenische gemeenschap, die weerklank vindt bij inheemse zusters en broeders, is 'heilige reis' of een 'heilig onderweg zijn'. Dit belichaamt een rijke traditie in die gemeenschappen. We hebben taal nodig die verenigt.

*Met toestemming vertaald uit het Engels:
Nienke Pruiksma*

Bron

— WCC, 'Introduction. Towards an Ecumenical Theology of Companionship', in: WCC, *Towards an Ecumenical Theology of Companionship. A Study Document for the Ecumenical Pilgrimage of Justice and Peace*, Geneva: WCC Publication and Globethics (2022), blz. 11-15-16. Het kan gratis worden gedownload op: https://www.globethics.net/documents/10131/27303987/PJP3_9782889314683_web.pdf

Noten

¹ *Unity Statement*, aangenomen door de 10de Assemblee van de Wereldraad van Kerken op 8 November 2013, <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-statements/unity-statement>

² *An Invitation to the Pilgrimage of Justice and Peace*, WCC Central Committee 2014, <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/central-committee/geneva-2014/an-invitation-to-the-pilgrimage-of-justice-and-peace>.

³ WCC, *An Invitation*.

⁴ William T. Cavanaugh, 'Migrant, Tourist, Pilgrim, Monk: Mobility and Identity in a Global Age', in *Theological Studies* 69 (2008), 340-356, 349.

⁵ Cavanaugh, 'Migrant'.

⁶ *The Arusha Call to Discipleship*, 2018, The World Council of Churches' Conference on World Mission and Evangelism, Arusha, Tanzania, 8-13 Maart 2018. <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/commissions/mission-and-evangelism/the-arushacall-to-discipleship>.

⁷ Hoofdstuk 53:1 uit *De Regel van Benedictus*, vertaling van P. Frans Vromen osb, <https://kloosterbibliotheek.nl/bronteksten/regels/regel-van-benedictus-tekst/>.

⁸ Cf. William H. Swatos, Jr. en Luigi Tomasi (red.), *From Medieval Pilgrimage to Religious Tourism: The Social and Cultural Economics of Piety* (Westport/Conn.: Praeger 2002), 3-7.

⁹ Cavanaugh, 'Migrant', 352.

¹⁰ See: Address of His Holiness, Ecumenical Pilgrimage of His Holiness Francis to Geneva to mark the 70th Anniversary of the Foundation of the World Council of Churches. Ecumenical Meeting, WCC Ecumenical Centre, 21 June 2018; https://www.vatican.va/content/francesco/en/travel/2018/outside/documents/papa-francesco-ginevra_2018.html.

Gesprek met Karin van den Broeke:

‘Samen voor gerechtigheid, verzoening en eenheid’

Karin van den Broeke laveert tussen de kerk in Nederland en de kerk wereldwijd, zowel in haar werk als Programmaleider bij Kerk in Actie van de Protestantse Kerk in Nederland en vanuit haar voortgaande taak als lid van het Executive Committee van de Wereldraad van Kerken. Een paar weken na de Assemblee in Karlsruhe spraken we haar over de uitdagingen die oecumene aan kerken stelt: elkaar echt ontmoeten in een zoektocht naar gerechtigheid, verzoening en eenheid, wereldwijd, landelijk en plaatselijk.

Kun je wat vertellen over je achtergrond en je loopbaan in de oecumenische wereld?

‘Als student ben ik eigenlijk pas echt kerkelijk betrokken geraakt en daarin heeft een oecumenische gemeenschap in Leiden een grote rol gespeeld, het studentenpastoraat. Daar heb ik geleerd hoe diaconaat, maatschappelijk handelen, kerk-zijn en vieren met elkaar samenhangt. Grappig genoeg is het ook vanuit die gemeenschap geweest dat ik voor het eerst met de Wereldraad in aanraking kwam. Ik had net de switch gemaakt naar de studie theologie en ik ging op een kloosterreis door Frankrijk. We brachten een bezoek aan het oecumenisch centrum in Genève. Het was in de jaren tachtig en er was net een groot rapport uitgekomen over doop, avondmaal en ambt. Ik kwam daar en vond het zo inspirerend: hier wordt heel grondig nagedacht over wat kerk-zijn betekent. Dat het zo ingebed is in vieren had ik toen nog niet zo door. Maar

wel dat zoeken naar wereldwijde verbondenheid, wat je voor elkaar betekent en hoe kerk-zijn samenhangt met je maatschappelijke opdracht. Ik weet nog dat ik thuis kwam en tegen mijn moeder zei: ‘Daar wil ik later werken.’

Maar toen ik in 2013 preses werd van de Protestantse Kerk, kwam de Wereldraad van Kerken pas weer volop in beeld door de Assemblee in Busan. Daar ben ik geweest en ik werd gekozen in het Central Committee. Vier jaar later werd ik gekozen in het Executive Committee. Het was voor mij een geluk dat het allemaal zo mooi samenviel in de tijd. Ik had altijd al belangstelling, maar die kans kwam toen.’

Wat houdt jouw taak als voorzitter van de Programme Committee de komende jaren in?

‘Er ligt natuurlijk de oproep voor de ‘pelgrimage van gerechtigheid, verzoening en eenheid’. Naast het reguliere werk kwam er

ook een heel duidelijk statement van deze Assemblee in Karlsruhe: klimaatgerechtigheid. Dat moet nog veel prominenter naar voren komen. Wat ik daarnaast nog hoop staat meer in de kleine letters van het rapport: hoe geef je het partnerschap van de lidkerken precies vorm? Ik zou willen dat lidkerken veel actiever betrokken zijn in de vormgeving van de programma's. Want de Wereldraad is niet een kantoor in Genève. De Wereldraad, dat zijn wij allemaal.'

Bepaalt de Assemblee nu ook de agenda van het kerkenwerk in Nederland?

'Dat hangt met name af van de kerken in Nederland. De Wereldraad is geen machtsstructuur, het is een *fellowship*. Ik zie op dit moment bereidheid om ons ernaar te richten. De Raad van Kerken in Nederland doet dit heel goed, bijvoorbeeld met de 'pelgrimage van gerechtigheid en vrede' die in Busan begonnen is. Maar het vraagt inzet

van de lidkerken zelf om het programma ook echt te vertalen. Bij de Protestantse Kerk wordt daar op dit moment al aan gewerkt. De bereidheid om te kijken wat we ermee kunnen zit op verschillende dimensies. De 'pelgrimage van gerechtigheid, verzoening en eenheid' nu heeft een model van *Pilgrim Team Visits*: samen optrekken met partners, het goede vieren en luisteren naar elkaars pijn. Dit alles in het vertrouwen dat je op die manier aan onrecht voorbij komt. Daar merk ik een openheid voor.

*'Discerning God's will
– daar hoort zorgvuldigheid
luisteren bij'*

Een andere dimensie is de besluitvorming op de Wereldraad, de consensusmethode. Daar is ook belangstelling voor, al vraagt dat nog wel meer inzet om te kijken wat

we daar in Nederland mee kunnen. Ik zou het mooi vinden als we de komende jaren kunnen onderzoeken of deze consensus-methode meer behulpzaam is. Als je naar de uitgangspunten kijkt, zie je dat het niet alleen gaat om het nemen van een besluit, het gaat er om of je echt iedereen hoort. Als je tot stemmen overgaat en 47 procent is bijvoorbeeld tegen en 53 procent voor, dan is het besluit genomen. Maar doe je dan recht aan het geheel van de kerk? De bereidheid in de kerk is er altijd om te vragen of we dit echt willen of dat we eerst nog een keer een stap terug moeten. De geest van consensus zit op zich ook wel in de kerkorde en daar streef je ook naar, maar nu is het nog zo dat een besluit ook een besluit is. De eerste doelstelling van de consensusmethode is *discerning God's will*. Daar hoort zorgvuldig luisteren bij. Voor de mensen die minder talig of minder snel zijn, kan deze methode bovendien helpen, omdat mensen zich ook met het opsteken van kaarten kunnen uiten. Er wordt letterlijk kleur bekend. Dat nodigt uit tot doorvragen naar elkaar.'

Hoe heeft jouw betrokkenheid bij de oecumene, in het bijzonder bij de Wereldraad, je visie op internationale kerkelijke relaties veranderd? En wat is de impact op je werk bij Kerk in Actie?

'Er zijn denk ik weinig plekken waar je zo vanzelfsprekend samenwerkt met mensen van verschillende achtergronden en dat vind ik mooi bij de Wereldraad. Het maakt voor mij scherp wat voor typen partnerschappen je hebt in het buitenland. Sommige partners ondersteun je met geld. Hoewel het altijd oppassen is of geld een bepalende

rol speelt, wil dat niet zeggen dat daarmee de relatie ongelijkwaardig is. Je kunt ook oecumenische partnerschappen hebben die over en weer vormend zijn, waarin je iets voor elkaar betekent, zonder dat daar geld mee gemoeid is.

Voor mij is steeds inspirerend dat ik bij de Wereldraad vergader met mensen uit heel de wereld en met mensen uit zeer verschillende achtergronden. Alles wat er in de wereld speelt hoor ik hier direct van mensen zelf. Dat geeft een gevoel van verbondenheid en partnerschap in de grote vragen waar we als samenleving voor staan. Misschien heeft dat mij wel vooral gemotiveerd om voor Kerk in Actie te willen werken. Dat sterke netwerk waarmee we echt een verschil maken in de wereld.

'Mijn droom: partnerrelatie hier op lokaal niveau laten landen'

Als we in Nederland spreken over duurzaamheid, dan gaat het gemakkelijk over stikstof, over de boeren, of over de hoeveelheid insecten. Vanuit Oeganda, Kenia of vanuit de Pacific hoor ik heel direct over de gevolgen van klimaatverandering. Dat motiveert me nog veel sterker om me, samen met mensen daar, voor duurzaamheid in te zetten.

Mijn droom voor Kerk in Actie is dan ook om nog een laagje dieper te gaan: dat we een partnerrelatie tot op het lokale niveau in Nederland kunnen laten landen. Hier en daar gebeurt dat ook. Ik zou dat mooi vinden en ik denk dat het ook weer een

Karin van den Broeke over het werk van de Programme Committee tijdens de Elfde Assemblée van de Wereldraad van Kerken in Karlsruhe.

bijdrage is aan gerechtigheid, verzoening en eenheid. Op het moment dat je echt verbonden bent met elkaar, dan luister en leer je en dan heeft dat consequenties voor je handelen.’

Hoe spelen vragen over wederkerigheid en gelijkwaardigheid een rol in de Wereldraad?

‘Als het gaat om klassieke verhalen van wederkerigheid dan is de Wereldraad vele instituten ver vooruit. De vormen zijn zo ingericht dat je gelijkwaardig en wederke-

rig met elkaar in gesprek gaat. Niet alleen in de vergaderstructuren maar ook in het ondersteunen: het is zo ingericht dat de rijke kerken betalen voor de kerken die minder in te brengen hebben, zodat ook uit die kerken mensen mee kunnen doen aan vergaderingen. Ik denk wel dat je iets merkt van het zelfverstaan van mensen wat ze door de eeuwen heen hebben opgebouwd. Ik heb daar wel eens last van gehad. Als Nederlander kom je binnen als vertegenwoordiger van een koloniaal ver-

leden. Ik zie dat allemaal als onderdeel van het proces.

Rusland en Oekraïne was ook spannend dit keer. Hoe voer je dat gesprek op een goede manier? Het is goed dat de Oekraïense kerken die het proces doorlopen om lid te worden van de Wereldraad toch ook al een stem kregen. Ook mooi dat er dan onmiddellijk mensen opstaan die vragen of de Russen wel genoeg worden gehoord. Het is duidelijk dat het niet eenvoudig is om een gesprek te faciliteren. Dat kan eigenlijk alleen in besloten kring plaatsvinden en niet op de publieke tribune met vierduizend mensen, zoals mensen graag wilden. Dat is een onmenselijke vraag, het is te rauw. Het is al heel wat dat je tien dagen met elkaar aanwezig bent in dezelfde ruimte.

Nu met Rusland en Oekraïne zie je hoeveel er aan consensus gewerkt is. Het is niet simpel om het dieptegesprek aan te gaan. Maar het gebeurt wel en dat legt een basis voor de tijd hierna. In juni is uitgesproken tijdens de vergadering van het Central Committee, en in Karlsruhe is dat dik onderstreept, dat dit een illegale en niet te rechtvaardigen oorlog is. Dat statement ligt er. Binnen dat gegeven wil je in tijd van oorlog alvast weer bouwen aan vrede.'

Wat waren naast Rusland en Oekraïne de meest spannende items op de Assemblee-agenda?

'Israël en Palestina. De grote vraag was of de Assemblee zou uitspreken of Israël een apartheidsstaat is of niet. Het hele spanningsveld van Palestijnen die zich gesteund willen voelen tegen het onrecht dat hen aangedaan wordt, de angst aan Joodse zijde

voor de kracht van antisemitisme. In de Wereldraad zijn, logischerwijs, wel Palestijnse christenen vertegenwoordigd en geen joden. Wel waren enkele vertegenwoordigers van de joodse gemeenschap uitgenodigd. Voor de Duitse kerken was dit uiterst gevoelig, omdat men juist in Duitsland zeer sensitief om wil gaan met joden. Tegelijkertijd realiseren veel Duitsers zich ook dat Palestijnen niet het slachtoffer moeten worden van onze schuldgevoelens.

De uitkomst is denk ik goed geweest: het onderwerp staat op de agenda, er zijn woorden gegeven aan de sensitiviteit én zeker ook aan het onrecht dat Palestijnen ervaren. Voor mij was het belangrijk, meer nog dan spannend, of we een stap verder zouden komen met de 'pelgrimage'. Dat is minder concreet dan een statement over een maatschappelijk vraagstuk.

Komen we toe aan een nieuwe theologie van 'companionship'?

Komen we toe aan een nieuwe theologie van *companionship* die ons helpt om de oecumene te zien als iets dat wezenlijk is voor kerk-zijn voor onze roeping in de wereld? Het is minder makkelijk in hapklare brokken te verkopen aan het grote publiek, maar het is eigenlijk wezenlijker.'

Waar zie je de 'pelgrimage voor gerechtigheid, verzoening en eenheid' naar toe gaan?

'Ik hoop dat het pelgrimage-model nog in veel meer kerken zal landen. En ik hoop dat de methode van *Pilgrim Team Visits* een

vorm is waar mensen lol in gaan krijgen. In Nederland heeft het al vorm gekregen door de *Walk of Peace* die vredesorganisatie PAX en de Raad van Kerken samen organiseren. Maar ga als plaatselijke kerken en gemeenschappen eens bij elkaar op bezoek, en wat hoor je dan? Voor je het weet zit je vast in standpunten, maar als je iemand vraagt: ‘Hoe ziet jouw pijn er dan uit?’ krijg je een ander gesprek. Mensen hebben het nodig om zich gezien te weten en ook hun goede bedoelingen.

We kunnen dat model van pelgrimage nog meer benutten. Vier met elkaar het goede dat we van God ontvangen. Luister naar elkaars pijn. En heb er vertrouwen in dat je aan onrecht voorbij kunt komen. Ik hoop dat we ons daarin gaan oefenen.’

Als je vraagt ‘hoe ziet jouw pijn eruit?’, krijg je een ander gesprek

Hoe kunnen de ervaringen van de Elfde Assemblée in Nederland worden ingezet om te laten zien waar oecumene over gaat?

‘Waar we iets mee kunnen is het intercultureel vieren. En dat zit ’m in kleine dingen. Zo ging ik na Karlsruhe voor in een viering in een gemeente waar veel mensen uit Oekraïne zijn. Op de manier van de Wereldraad heb ik een lied gezocht waar we allebei de melodie van kennen. Dat hebben we deels in het Nederlands, deels in het Oekraïens gezongen. Dat gaf zo’n gevoel van herkenning en verbondenheid, ook al zong ieder van ons ook af en toe in een taal die we zelf niet kenden.

Het gaat om een fundamenteel zinnetje in de Hebreeuwse Bijbel: ‘We zijn allemaal vreemdelingen en bijwoners.’ Dat ervaar je in de oecumene, omdat de diversiteit zo groot is. Maar het zou mooi zijn als dat besef veel meer in Nederlandse gemeenschappen zou landen, waardoor het ruimte creëert en waardoor je deel bent van die weg van gerechtigheid, verzoening en eenheid.’

Meer lezen

— Voor het Lima-rapport ‘Doop, Eucharistie en Ambt’ van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken, zie <https://www.raadvankerken.nl/files/2010/02/Limarapport.pdf>

— De ‘pelgrimage van gerechtigheid, verzoening en eenheid’ is de *follow up* van de ‘Pelgrimage voor Gerechtigheid en Vrede’ die voortvloeide uit de Algemene Assemblée van 2013 in Busan, Zuid-Korea. Publicaties voortgekomen uit deze pelgrimage staan te lezen op: <https://www.oikoumene.org/about-the-wcc/organizational-structure/assembly#preparing-for-the-assembly>

— Het statement over de oorlog in Oekraïne is hier in te zien: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/wcc-central-committee-statement-on-the-war-in-ukraine>

— Renate Japenga is masterstudent Predikantschap aan de Protestants Theologische Universiteit en lid van de redactie van *TussenRuimte*.

— Nienke Pruiksmā is theoloog en stafmedewerker van de Nederlandse Zendingsraad en hoofdredacteur van *TussenRuimte*.

Verootmoediging en schuldbelijdenis

Laat ons onze zonden aan God belijden:
 we bekennen dat onze trots, ijdelheid
 en egoïsme schade aan de schepping
 en aan elkaar berokkenen.
 Moge de barmhartige Christus
 ons eraan herinneren dat wij allen één zijn.

© Jooa Morgan Sotejeff-Wilson

Wij belijden dat onze houding
 tegenover anderen te vaak wordt gevoed
 door afgunst, haat en vooroordelen.
 Moge de barmhartige Christus ons
 aansporen om onze naaste lief te hebben
 in plaats van te veroordelen

Kyrie eleison

Wij belijden dat onze kerkstructuren
 en ons verlangen naar macht hebben
 geleid tot een gebrek aan eenheid.
 Moge de barmhartige Christus
 ons voorgaan om onze motieven
 te veranderen en onrechtvaardige
 structuren te ontmantelen.

Kyrie eleison

Wij belijden dat onze strijd om macht
 en waarheid ons ervan weerhoudt
 samen het lichaam van Christus te delen.
 Moge de barmhartige Christus ons leiden
 naar de vervulling van onze eenheid.

Kyrie eleison

*Wij belijden dat wij niet de gaven
van al uw kinderen ontvangen
op grond van geslacht of seksualiteit.
Moge de barmhartige Christus ons leiden
om angst te overwinnen, zodat iedereen
kan deelnemen aan uw bevrijdend plan.*

Kyrie eleison

*God van genade,
we hebben onze zonden beleden,
en bidden nu dat U
ons vergeving schenkt.
Door uw genade ontvangen wij
uw belofte dat 'gelukkig de mens
is wiens onrecht is vergeven,
wiens zonden zijn bedekt' (Romeinen 4:7)
en uw macht om onze wegen te veranderen.
Door het geloof in onze redder
Jezus Christus bevestigen
en verkondigen wij nu gezamenlijk
opnieuw de eenheid van ons gemeenschappelijk geloof: ...*

(gevolgd door de Geloofsbelijdenis van Nicea)

Bronnen

— World Council of Churches, *Oasis of Peace. Spiritual Life Resources*, 2022, blz. 288-296
https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-08/Oasis-of-Peace_WEB_Pages.pdf

— Op YouTube te zien: <https://youtu.be/g6MysCmylgE>, 24:00

— Tekst Geloofsbelijdenis van Nicea: <https://protestantsekerk.nl/zoeken/?q=Geloofsbelijdenis+van+Nicea>

Felle discussie rond een publieke verklaring

De oorlog in Oekraïne op de WCC Assemblée

Het is geen wonder dat het er spannend aan toe ging toen de kwestie van de oorlog in Oekraïne aan de orde was op de Elfde Assemblée van de Wereldraad van Kerken in Karlsruhe. Deze bijdrage schetst hoe de verklaring 'War in Ukraine, Peace and Justice in the European Region' tot stand kwam, waarover de discussie met name ging en hoe de verklaring ontvangen is door de Russisch-Orthodoxe Kerk en door Oekraïense kerken.

Waarom een publieke verklaring 'Oekraïne is op dit moment het epicentrum van globale veranderingen', stelt Borys Gudziak, hoofd van de Oekraïense katholieken in de Verenigde Staten (niet aanwezig in Karlsruhe). 'Onze veiligheidsallianties, onze politieke samenwerking, de economie, de ecologie, het hele energiesysteem van de wereld wordt nu beïnvloed door de Russische agressie tegen de Oekraïense onafhankelijkheid.'¹

Hij had eraan toe kunnen voegen dat ook de globale *interkerkelijke* samenwerking een ongekende impact ondervindt van de oorlog in Oekraïne. Met de onverholen steun van patriarch Kirill van de Russisch-Orthodoxe Kerk aan de agressie-oorlog van de Russische Federatie tegen het buurland,

staan de verhoudingen binnen de wereld-oecumene op scherp. Sinds het uitbreken van de *full-scale* oorlog tegen Oekraïne staan alle kerken voor de uitdaging stelling te nemen ten aanzien van een theo-politieke ideologie, die de Russische imperialistische machtsdroom ('Russkiy Mir') van christelijke termen en legitimatie voorziet, en hun eigen positie ten aanzien van oorlog en vrede te bepalen.

Welk gezamenlijk christelijk getuigenis konden de kerken, bijeen in Karlsruhe, laten horen met het oog op vrede en gerechtigheid? Voor zulk gezamenlijk getuigenis zijn de '*public issues*' bedoeld. Elke Assemblée reageert met publieke verklaringen op brandende kwesties van internationale zorg en oecumenische betrokkenheid. Het gezag van de verklaringen ligt niet in een supranationale, institutionele autoriteit maar, zoals

Assemblee-deelnemers met Zwitsers-Oekraïense vlag tijdens de toespraak van aartsbisschop Yevstratiy van Chernihiv and Nizhyn (Oekraïne).

de Wereldraad het zelf formuleert, ‘in het gewicht dat ze dragen door hun eigen waarheid en wijsheid’.² Het gaat om interventie in actuele politieke situaties met een spirituele en morele stem, én met een daaraan verbonden oproep tot handelen. Publieke verklaringen spreken tót de kerk (aanbevelingen voor de lidkerken) en spreken vóór de kerk tot regeringen en andere seculiere en religieuze instellingen en organen.

Procedure en achter de schermen

Er gaat een lang en zorgvuldig proces vooraf aan een publieke verklaring. Het bestuur van de Wereldraad en verschillende van de organen, zoals de Commission of the Churches on International Affairs, zijn erbij betrokken. Op de Assemblee zelf wordt een Public Issues Committee aangesteld.

Deze commissie ontvangt, bediscussieert en selecteert de voorstellen, gedaan vanuit minstens tien gezamenlijke lidkerken, voor mogelijke publieke verklaringen. Ze bereidt de teksten voor die ter amendering en consensus-besluitvorming worden voorgelegd aan de plenaire vergadering.

In Karlsruhe ontving de Public Issues Committee een grote hoeveelheid voorstellen waaruit ze uiteindelijk zeven selecteerde en uitwerkte tot een publieke verklaring. Over enkele urgente politieke kwesties die meer regionaal begrensd zijn, heeft ze aanvullende korte notities voorbereid. De commissie kreeg de opdracht mee om de verklaringen bondig te houden en nadruk te leggen op de ‘call for action’ en concrete aanbevelingen. De commissie onder leiding van de Koptisch-orthodoxe aartsbisschop Angaelos van

Londen heeft zich daar voorbeeldig van gekwet. Achter de schermen is in de Public Issues Committee in Karlsruhe verhit gedebatteerd over de Oekraïne-verklaring. Een Russische afgevaardigde maakte deel uit van de commissie evenals een theologe van het Oecumenisch Patriarchaat van Constantino-
pel die zich juist hard maakte voor het Oekraïense perspectief. Van de Oekraïense kerken zelf zat niemand in de commissie omdat ze (nog) geen lid zijn van de Wereldraad.

Stappen naar solidariteit

In de maanden voorafgaand aan de Assemblee in Karlsruhe werd er van diverse kanten pressie uitgeoefend op het bestuur van de Wereldraad om de Russisch-Orthodoxe Kerk van lidmaatschap uit te sluiten. De waarnemend secretaris-generaal, de Roemeens-orthodoxe dr. Ioan Sauca, wilde daarvan niet weten. Hij benadrukte:

‘Bij de Wereldraad van Kerken spreken we de taal van geloof, niet van politiek, we zijn een open platform voor iedereen. De Russisch-Orthodoxe Kerk is een volwaardig lid van de gemeenschap.’

Met twintig personen sterk was de Russische delegatie gekomen. Er zijn aanwijzingen dat een deel ervan rechtstreekse banden heeft met de FSB, de Russische geheime dienst.³ Tegelijk had het Centraal Comité van de Wereldraad in juni al uitgesproken dat de oorlog in Oekraïne ‘onwettig en niet te rechtvaardigen’ is.⁴ Vervolgens ging de leiding van de Wereldraad begin augustus naar Kyiv en nodigde de Oekraïense Raad van Kerken en Religieuze Organisaties uit

voor de Assemblee in Karlsruhe, om te getuigen over de impact van de oorlog en hoe ze als kerken antwoord geven op de humanitaire en pastorale nood.

Vanuit de brede waaier van Oekraïense kerken waren twaalf personen gekomen met de status van ‘waarnemer-gedelegeerde’. Waarnemers, omdat – op de Hongaarse Reformátuskerk in Oekraïne na – tot nu toe geen van de Oekraïense kerken lid is van de Wereldraad. De Orthodoxe Kerk werd eerder niet als zelfstandig en canoniek erkend. Vier Oekraïense vertegenwoordigers kregen op de plenaire thematische sessie gewijd aan Europa, gelegenheid om verslag te doen vanuit oorlogsgebied. Namens de Orthodoxe Kerk van Oekraïne waren dat aartsbischof Yevstraty van Chernihiv en Nizhyn en de jonge theoloog Roman Sigov, en namens de (formeel nog steeds aan de Russisch-Orthodoxe Kerk gelieerde) Oekraïense Orthodoxe Kerk spraken theologieprofessor Sergii Bortnyk en de jonge journaliste Ivanna Illina. Aan de gedelegeerden van de Russisch-Orthodoxe Kerk werd geen sprekerrecht gegeven. Een openlijke confrontatie en dialoog werd niet beoogd, het scheppen van een veilig platform om stem te geven aan de slachtoffers stond voorop.

Emoties en discussie

Op de voorlaatste dag van de Assemblee legde de Public Issues Committee de verklaring over de oorlog in Oekraïne voor aan de voltallige vergadering, voor een eerste ronde van reflectie. Gedelegeerden kregen maximaal één minuut voor een reactie. Na het voorlezen van de verklaring stapte Roman Sigov (25 jaar) naar de microfoon en verklaarde:

‘Eén minuut. Zo lang kan een Oekraïner bijdragen aan een stellingname over de oorlog in Oekraïne. Ik kan niet zeggen hoeveel pijn het doet om een verklaring te horen waarin het slachtoffer en de agressor op dezelfde lijn worden gesteld en besproken. Ik hoop dat de commissie onze geschreven amendementen op de verklaring zal ontvangen en serieus neemt. Laten we de stem van Oekraïners horen wanneer we spreken over de oorlog in Oekraïne! (...) Laten we onrecht aan de kaak stellen en de waarheid spreken, luid en duidelijk. Dank u.’

Vervolgens kwam de Russisch-orthodoxe archimandriet Philaret Boelekov, aan het woord. Hij hield zich niet aan de ene minuut. Boelekov noemde de verklaring ‘een voorbeeld van de informatie-oorlog’. Het document was volgens hem te vergelijken met de statements die McDonalds en Starbucks hadden afgegeven toen ze hun vestigingen in Rusland sloten. Deze verklaring had in zijn ogen geen importantie omdat er geen poging wordt gedaan om te zien wat er aan de hand is. Het zou vooral de bedoeling zijn om Rusland de schuld te geven. Waarom niets over ‘de andere partijen in dit proces’?

Ten slotte sprak de Oekraïense Oleksandra Kovalenko (27 jaar) geëmotioneerd de vergadering toe:

‘Lieve broeders en zusters, ik vraag jullie naar mij te luisteren en niet de evidente waarheid te compromitteren omwille van diplomatie. Als kerken niet degenen zijn die hun stem verheffen als er geweld

en onrecht gebeurt, zijn we dan nog het zout van de aarde? (...) Het is verschrikkelijk dat de Russische gedelegeerde het bloed van het Oekraïense volk vergelijkt met Starbucks en McDonalds.’

Ondanks de zeer beperkte tijd werd ruim gebruikgemaakt van de mogelijkheid schriftelijk wijzigingsvoorstellen in te dienen. De commissie ontving meer dan negentig e-mails met amendementen. De commissie besloot om vrijwel geen veranderingen door te voeren, met een verwijzing naar de oecumenische gemeenschap als ‘een plaats waar discussies doorgaan, waar er een kans is dat wonden kunnen helen’. Opmerkelijk genoeg werd wel een amendement van Russische kant overgenomen. Waar eerst ‘vertegenwoordigers van de

Verwoeste kerk in Irpin, Kyiv-regio in Oekraïne.

Russisch-Orthodoxe Kerk' stond, werd het nu: 'van de *multinationale* delegatie van de Russisch-Orthodoxe Kerk', een claim vanuit de 'Russkiy Mir'-ideologie op de orthodoxe gelovigen in andere landen die terecht op luid protest stuitte van het Oecumenisch Patriarchaat.

Andere wijzigingen die te lezen waren in de tekst die op de laatste dag werd voorgelegd aan de plenaire vergadering bleken bij de uiteindelijke publicatie op de website van de Wereldraad weer geschrapt.⁵ Het ging om de formuleringen 'de Russische invasie van Oekraïne' (in plaats van 'de oorlog') en 'terugtrekking van Russische troepen' als een voorwaarde voor vrede. Navraag bij een lid van de commissie leerde mij dat hierover in de commissie toch 'geen consensus' bleek te zijn en dat er een 'nog niet finale versie' aan de vergadering ter instemming was voorgelegd. Dat is op z'n zachtst gezegd merkwaardig, en laat zien hoe er tot op het bot (mogelijk tot in de hoogste regionen) gestreden is om de bewoordingen van de verklaring.

Ontvangst en kritiek

Wat betreft de ontvangst van de verklaring zien we dat de Russisch-Orthodoxe Kerk zich het document toe-eigent door er precies die dingen uit te halen die haar goed uitkomen. De Russisch-Orthodoxe Kerk is 'voorzichtig optimistisch' over de positie van de Wereldraad, al blijft het een 'grotendeels gepolitiseerde' verklaring, aldus Metropoliet Antonios van Volokolamsk, de leider van de Russisch-orthodoxe delegatie. In zijn boodschap op de officiële website van de Russisch-Orthodoxe Kerk schrijft hij dat de verklaring toch goede uitgangspunten biedt voor de Wereldraad om een 'objectieve en onpartijdige studie naar de oorzaken van het langdurige conflict in de Oekraïne te doen en stappen naar vrede te zetten'. De volledige tekst van het document is niet afgedrukt.

Op Oekraïense websites is de volledige tekst wel te vinden, maar ook hier klinken kritische stemmen. In het document wordt de Russische Federatie niet veroordeeld als de agressor, de Russische agressie en de Oekra-

ienze verdediging van haar eigen burgers en land worden gelijkgeschakeld (beide moeten de wapens neerleggen, beide moeten burgerdoelen ontzien, ‘*bothsides-ism*’), en Rusland wordt niet opgeroepen zijn leger uit Oekraïne terug te trekken.⁶ En wiens belang is gediend met verheven woorden over ‘demilitarisering’ van het conflict nu het Oekraïense leger zich succesvol tegen de vijand verdedigt dankzij geavanceerde wapens van westerse bondgenoten? Vanuit Oekraïense kant juicht men het wel toe dat de verklaring het gebruik van religieuze taal en autoriteit om militaire agressie te rechtvaardigen helder veroordeelt.

Sommigen vinden dat de Wereldraad beter géén verklaring dan deze verhullende verklaring had kunnen afgeven. Dat is niet mijn mening. Het is een verklaring met gebreken, teleurstellend in veel opzichten, en gemakkelijk te misbruiken zoals we al direct zien gebeuren in de Russische propaganda. En toch hebben kerkelijke vertegenwoordigers, bijeen in Karlsruhe, zich samen ingespannen om woorden te geven aan hun zorg, ontzetting, compassie en roeping om zich in Christus’ naam in te zetten voor ‘*just peace*’. Er is een begin gemaakt met luisteren naar Oekraïense christelijke stemmen. Al blijven de Russen hardhorend, deze stemmen zijn niet meer weg te denken. Ze zijn dapper, compromisloos humaan, en onverschrokken zoekend naar waarheid.

Noten

¹ <https://catholicphilly.com/2022/08/news/local-news/ukraine-is-the-epicenter-of-global-change-says-archbishop/>

² Constitution and Rules of the World Council of Churches, XII.

³ https://risu.ua/en/part-of-the-roc-delegation-was-fsb-officers---archbishop-yevstratiy-comments-on-the-world-council-of-churches_n132915

⁴ <https://www.oikoumene.org/resources/documents/wcc-central-committee-statement-on-the-war-in-ukraine>

⁵ <https://www.oikoumene.org/resources/documents/war-in-ukraine-peace-and-justice-in-the-european-region>

⁶ Zie <https://df.news/en/2022/09/10/analysis-of-wcc-statement-anti-war-pro-russia-promoting-demilitarization/> en mijn interview met Roman Sigov en Oleksandra Kovalenko op <https://www.raadvankerken.nl/nieuws/2022/09/we-hebben-onze-stem-laten-horen-dat-waren-we-verplicht/>.

Bron

— De WCC-verklaring ‘War in Ukraine, Peace and Justice in the European Region’ is hier in te zien: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-10/ADOPTED-PIC01.1rev-War%20in-Ukraine-Peace-and-Justice-in-the-European-Region.pdf>

— Heleen Zorgdrager is hoogleraar Systematische Theologie en Genderstudies aan de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam en sinds 2005 gastdocent aan het Oecumenisch Instituut van de Ukrainian Catholic University in Lviv. Ze was als deelnemer bij de Assemblee van de Wereldraad van Kerk in Karlsruhe vanuit haar betrokkenheid bij de Reference Group on Human Sexuality van de Wereldraad van Kerken en ze leidde er een workshop over dit thema.

Mededogen moet het antwoord zijn

Bijbelstudie over Johannes 9:1-12

... Mensen zien de genezing van de blinde man in het evangelie van Johannes meestal als een wonder. Jezus zag een blinde man en stelde die man, verbazingwekkend genoeg, in staat om te zien. Wonderen gebeurden toen, en wonderen gebeuren ook vandaag op verschillende manieren. Dit verhaal gaat echter niet alleen over een wonder; het gaat ook over Christus' liefde en de kracht van mededogen.

1 In het voorbijgaan zag Jezus iemand die al vanaf zijn geboorte blind was. 2 Zijn leerlingen vroegen: 'Rabbi, hoe komt het dat hij blind was toen hij geboren werd? Heeft hij zelf gezondigd of zijn ouders?' 3 'Hij niet en zijn ouders ook niet,' was het antwoord van Jezus, 'maar Gods werk moet door hem zichtbaar worden. 4 Zolang het dag is, moeten we het werk doen van Hem die Mij gezonden heeft; straks komt de nacht en dan kan niemand iets doen. 5 Zolang Ik in de wereld ben, ben Ik het licht voor de wereld.' 6 Na deze woorden spuwde Hij op de grond. Met het speeksel maakte Hij wat modder, Hij streek die op de ogen van de blinde 7 en zei tegen hem: 'Ga u wassen in het badhuis van Siloam.' (Siloam is in onze taal 'gezonene'.) De man ging weg, waste zich, en toen hij terugkwam kon hij zien. 8 Zijn burens en de mensen die hem kenden als bedelaar zeiden: 'Is dat niet de man die altijd zat te bedelen?' 9 De een zei: 'Ja, die is het,' en de ander: 'Nee, maar hij lijkt er wel op.' De man zelf zei: 'Ik ben het echt.' 10 Toen vroegen ze: 'Hoe zijn je ogen open gegaan?' 11 Hij zei: 'Iemand die Jezus heet, maakte wat modder, streek die op mijn ogen en zei: "Ga naar Siloam om u te wassen." Ik ging erheen, en toen ik me gewassen had kon ik zien.' 12 Ze vroegen: 'Waar is die man?' 'Dat weet ik niet,' zei hij.

Johannes 9:1-12, NBV21

Totdat Christus hem zag
Wat weten we over de bedelaar? Deze man had ouders maar was alleen; hij leefde in de maatschappij maar werd daarvan uitgesloten. Blind sinds zijn geboorte zag hij nooit het licht, totdat Christus hem zag en zijn werkelijkheid veranderde.

Eerst lezen we dat Jezus een blinde man ziet, en we zijn er onmiddellijk getuige van hoe Jezus het gezegde verwerpt: 'Blinden en lammen zullen het huis niet binnenkomen' (2 Samuel 5:8). Jezus corrigeert de misvattingen van zijn leerlingen over zonde en lijden, onderwijst hen over het werk van

God, en verlicht hen door te verklaren: ‘Zolang ik in de wereld ben, ben ik het licht der wereld.’ Dan maakt Jezus modder met zijn speeksel, smeert dat over de ogen van de man en zegt: ‘Ga naar Siloam en was je.’ Na het volgen van deze instructies, keert de bedelaar terug, in staat om te zien.

Een visioen van licht

Een ongelooflijk wonder heeft zojuist plaatsgevonden, maar niemand lijkt blij met of geïnteresseerd in de voorheen blinde man. We zijn misschien getuige van onverschilligheid in plaats van de nodige zorg en mededogen. Interessant genoeg zien we in de vragen van de anderen niemand die probeert zijn emoties en nieuw ontwikkelde gevoelens te ontdekken. Hij ontmoet eerder onverschilligheid dan zorg en mededogen.

Jezus daarentegen genas met pure liefde en genade een blinde man die uitgesloten en gemarginaliseerd was. Jezus daagt de samenleving uit en handelt. Hij schenkt de bedelaar een diep gevoel van hoop en een dieper besef van Gods reddende kracht. Hij herstelt de heelheid van het leven van de man met een nieuw doel en richting. Jezus geeft die man een visioen van licht.

Teleurstelling, frustratie en het ontbreken van een levensvisie kunnen ons huidige leven en onze toekomstige hoop vertroebelen met de duisternis van de onzekerheid, maar in een tijd van duisternis is het noodzakelijk een visioen van licht vast te houden. We kunnen niet blijven hangen in de grot van de dood, waar intelligentie het zwijgen wordt opgelegd en geen vroomheid of mededogen te vinden is. Vandaag

meer dan ooit – na 2022 jaar – staan de christelijke kerken nog steeds voor vele uitdagingen. Er is behoefte aan kostbare medicijnen om de wonden van Christus’ lichaam te genezen. Mededogen moet het antwoord zijn.

Visie herstellen

Echt mededogen heeft een prachtige betekenis in de manier waarop wij anderen behandelen. Het heeft de kracht om de mensheid te bewegen naar een rechtvaardig pad, dat wordt verlicht door de liefde van Christus en waar het licht wordt gezien.

Echt mededogen verandert onze manier van leven. Wanneer we mededogen in ons leven omarmen, proberen we barmhartig, hoopvol, trouw en geduldig te zijn. In tijden van ongeduld moeten we onthouden dat God op mysterieuze wijze werkt.

Laten we waarderen hoe mededogen ons herinnert aan wat het betekent om mens te zijn. Elk aspect van dit verhaal heeft geestelijke implicaties; het biedt een krachtige parallel met de rol van God om ons door genade en de kracht van mededogen tot geloof en verlossing te brengen.

Mededogen is een fundamentele eigenschap van het bijbelse concept van God. Jezus Christus, in wie God ‘geopenbaard is in vlees’ (1 Timoteüs 3:16), is een uitstekend voorbeeld van mededogen. Jezus leerde dat mededogen niet alleen moet worden uitgestrekt tot vrienden en burens, maar tot iedereen zonder uitzondering, tot de hele mensheid.

De evangelist Johannes wil dat wij onze visie op het licht herstellen en behouden. Alle tijdperken hebben hun eisen. In onze mate-

rialistische en seculiere tijd, in de context van een wereldwijde pandemie, wanneer we geconfronteerd worden met de verschrikkelijke realiteit van racisme, discriminatie, armoede, geweld, politieke instabiliteit, oorlogen en klimaatverandering, is het absoluut noodzakelijk om niet op te geven. We moeten de spirituele aspecten van ons leven meer dan ooit waarderen.

Gods licht samen zoeken

Ieder van ons is uniek – we hebben verschillende opvattingen, culturen, ervaringen en achtergronden – maar ons gemeenschappelijk geloof in Christus en onze liefde voor de Heer verenigen ons. Bovenal is er de eenheid van dienstbaarheid en getuigenis over de hele wereld in de naam van Jezus Christus, die ‘het licht van de wereld’ is.

Het leven voelt hopeloos zonder een levende relatie met onze Schepper en met elkaar. Jezus Christus heeft de liefdevolle weg van het gezegende leven geopend, en deze heldere, levengevende weg zal ons sterk maken, in het vertrouwen dat ieder van ons een doel heeft om te leven en te scheppen. Onze Heer Jezus Christus gaf de mensheid de hoop en de genade om het lijden tegemoet te treden en het eeuwige leven te beërven.

Ik geloof dat wij met wederzijds respect en het vaste geloof dat Christus is opgestaan, Gods woord zullen verspreiden. Wij zullen nederig het licht van God blijven zoeken en werken aan verzoening en eenheid. Wij zullen ons individuele bestemming koesteren; Met deze gevonden bestemming zullen wij ontzag tonen voor de diverse mensheid. Bij deze bestemming hoort de verantwoorde-

lijkheid om te handelen met mededogen, met de liefde van Christus in onze geest en ziel, en met zijn onwankelbare licht als onze gids.

Maar we kunnen geen van deze handelingen alleen verrichten: we hebben elkaar nodig. Samen kunnen we ons verleden herinneren, ons heden leven en onze toekomst creëren. We willen samen zijn – is dat geen wonder?

‘Licht, en bron van verlichting,
wonend in Gods ontoegankelijk licht,
breng bij het dagen van de morgen
ook het licht van begrip in onze zielen.’¹

Noot

¹ Uit: ‘Hymn to the Light’ van Nerses Shnorhali (St Nerses the Graceful), middeleeuws oecumenisch theoloog in de Armeense Kerk.

*Met toestemming vertaald uit het Engels:
Renate Japenga*

Bron

— Diana Tsaghikyan, ‘Christ’s Love – Compassion for Life – Affirming the Wholeness of Life’, in: Wereldraad van Kerken, *When He Saw the Crowds*, Geneve: Wereldraad van Kerken, blz. 19-20

— Diana Tsaghikyan is theoloog en lid van het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken namens de Armeens-Apostolische Kerk (Moederkathedraal van de Heilige Etchmiadzin).

Leven en wandelen in de Geest – het is ‘werk in uitvoering’

‘De liefde van Christus beweegt de wereld tot verzoening en eenheid.’ Dat was het thema van de Elfde Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Karlsruhe. Het thema komt overal terug, tot op de koffiebeker die je krijgt, om het gebruik van wegwerpbekers tegen te gaan. Het thema verwijst naar woorden van Paulus uit 2 Korintiërs 5:14-21: ‘Wat ons drijft is de liefde van Christus.’

Onderweg naar Karlsruhe denk ik na over dit thema. Figuurlijk onderweg in voorbereidende bijeenkomsten, die twee jaar geleden al begonnen. Letterlijk onderweg, samen rijdend met andere Assemblee-deelnemers wordt dat nadenken toegespitst op het bijbelgedeelte achter het thema. Een van de medereizigers zegt: ‘Ik heb de afgelopen zondagen steeds in kerkdiensten over deze tekst gepreekt. Ik wilde de kerken in Nederland bekendmaken met de naderende Assemblee. Maar ik kwam erachter dat het thema niet klopt met de tekst die erbij staat.’

Die opmerking bleef haken. Ik ben theologisch opgevoed met accent op zorgvuldige lezing van Bijbelteksten. In die opvoeding heb ik ook geleerd dat je niet op de klank af mag aanhalen. Wanneer je een tekst wilt toepassen moet je secuur lezen, letten op de grammatica, de context, kortom de tekst van de Bijbel mag je niet zomaar iets laten zeggen wat je zelf zou willen, hoe mooi het ook klinkt.

De vraag in die auto naar Karlsruhe waar ik lang over nadacht, was: hoezo wordt er gezegd dat de liefde van Christus de wereld

beweegt tot verzoening en eenheid? Dat zegt Paulus daar toch niet? Zeker, er staat dat God in Christus de wereld met Zichzelf heeft verzoend. Maar wie zijn die ‘ons’ uit dat eerste gedeelte: wat ons drijft is de liefde van Christus? Dat zijn toch Paulus en zijn metgezellen, die bezig zijn het evangelie aan de gemeente van Korinthe te brengen en aan de wereld? Hoe beweegt dat de wereld nou tot verzoening en eenheid?

Een deel van een antwoord op die vraag komt in de *homegroup* waar ik deel van uitmaak, deze Assemblee. In een kleinere groep van maximaal veertig mensen wordt na de plenaire bijeenkomsten doorgepraat over het thema van die dag. Nou is een groep van veertig mensen nog niet echt klein, maar er is in ieder geval gelegenheid om een paar woorden met elkaar te delen. En de *facilitators* letten er wel op dat niet een paar mensen het gesprek domineren.

Het mooie van die gesprekken is dat mensen uit verschillende kerkfamilies en culturen met elkaar hun gedachten delen rond het thema van die dag. Door zorgvuldig te luisteren naar al die stemmen hoor ik dat er

vanuit verschillende perspectieven op een bijbeltekst en een thema gereflecteerd wordt. Daardoor besef ik dat de manier waarop ik opgevoed ben om met bijbelwoorden om te gaan een waardevolle manier is, maar niet de enige.

Ruimte maken

Het is niet de eerste keer dat ik me dit realiseer. Ik ben het al vaker tegengekomen. In de Bijbel zelf is er het woord van de apostel Paulus in Efeze 3,18-19. Samen met alle heiligen in staat zijn de lengte en de breedte, de hoogte en de diepte te begrijpen, ja de liefde van Christus te kennen die alle kennis te boven gaat. Dat woord speelde voor mij altijd een belangrijke rol in oecumenische contacten. Denk vooral niet dat je in je eigen kerkgemeenschap alle wijsheid bijeen hebt, je hebt elkaar nodig als kerken om iets van het grotere verhaal te begrijpen.

Verder was het boekje *See you in the Bible* uit 2011 is al een aanzet geweest.¹ Dat was een

positieve stimulans om te bedenken dat je vanuit verschillende culturen en geloofs-families naar de Bijbel kunt leren luisteren en daarmee je wereld vergroten. Maar: een bijbeltekst vanuit oecumenisch perspectief verstaan en een boekje over de praktijk van Intercultureel Bijbellezen in de kast hebben kan redelijk theoretisch blijven. De gesprekken in de *homegroup* in Karlsruhe, en de andere gesprekken – aan de koffietafel of tijdens een maaltijd – helpen om echt ruimte te maken voor andere manieren van bijbellezen. Tijdens die gesprekken komt er een herinnering boven aan een artikel dat ik las van J.N. Breetveld en anderen over het gewicht dat gehecht mag en ook moet worden aan de theologische erfenis waarmee het Westen de jonge kerken zou kunnen dienen.² Tijdens het lezen van dat artikel bekwam ik toen een gevoel van onbehagen: hoe kun je zo vol zijn van jezelf en je eigen traditie? Ik kon me goed herkennen in een artikel van Eleonora Hof in *NTT*, over het gewicht van het

Open Bijbel tijdens het morgengebed van de Assemblée in Karlsruhe.

zwaartepunt, waarin ze stelt dat er weliswaar getalsmatig sprake is van een zwaartepunt van het christendom in het Zuiden en Zuid-Oosten van de wereld, maar dat dit niet betekent dat qua macht (zowel geld als kennis) het zwaartepunt daar ook gelegd wordt.³ Tegelijk ontdekte ik, dat je in theorie het een kunt vinden, maar dat dit nog niet betekent dat je in de praktijk ook in staat en bereid bent om wat je vindt toe te passen. Met als resultaat dat je nog steeds met je eigen bril op denkt de wijsheid te hebben om een tekst wel of niet te verstaan – en te mogen vinden dat een thema bij een assemblee ten onrechte aan een tekst wordt gekoppeld. Daarvoor waren de gesprekken in de *homegroup* en aan de tafels goede correctiemiddelen.

Intensieve ‘conversation’

Daarnaast hielp het om intensief mee te doen aan een van de ‘Ecumenical Conversations’ die tijdens de Assemblee gehouden werden. Ik had gekozen voor de Conversation over ‘Mission Reimagined: Transforming Disciples Challenging Empire’. Waar gaat het om? Het thema wordt beschreven in een samenvatting van Stephen Bevans die de deelnemers beschikbaar werd gesteld:

Of het nu gaat om de nationalistische rijken (*empires*) uit de geschiedenis, de neokoloniale en neofascistische rijken van onze tijd, of de kerk op haar slechtst gedurende verschillende perioden in de geschiedenis, *empire* bevordert en geeft prioriteit aan waarden die in strijd zijn met de weg van Christus. Op haar best biedt de kerk een voortdurend getuigenis in interculturele geloofsgemeenschap-

pen die transformerende discipelen vormen, die ten volle deelnemen aan deze gebroken wereld en de hoop op verlossing, vernieuwing, transformatie en uiteindelijk opstanding koesteren. Geloof wordt geleefd in solidariteit met elkaar, uitgedrukt als een weerspiegeling van de door God geschapen diversiteit, waarbij onze gebrokenheid wordt geleefd en de hoop op verlossing en vernieuwing in Jezus Christus wordt verkondigd. Deze verlossing is zowel persoonlijk als collectief, lokaal als mondiaal, gezien in de geloofsgemeenschap van nu. Het is een glimp van de volledige werkelijkheid van Gods Koninkrijk die mettertijd volledig zal worden geopenbaard.

In die wereld van Empire komt het Goede Nieuws van het Koninkrijk van God in Jezus Christus binnen. Hoe verandert dat Goede Nieuws die wereld? Dat gebeurt door levens van leerlingen die veranderen. Er wordt een tussenstap gezet in het proces waarin de liefde van Christus de wereld beweegt tot verzoening en eenheid. Die tussenstap is de leerling die getransformeerd wordt door de omgang met de leraar: Christus. Daarmee wordt teruggegrepen op de wereldzendingsconferentie in Arusha, Tanzania in 2018: ‘Transforming Discipleship’.

Discipelschap

Stephen Bevans maakt in een korte maar zeer sprekende *keynote* duidelijk hoe in deze ‘transforming disciples’⁴ de liefde van Christus leven en daardoor de wereld veranderen. Hij doet dat aan de hand van het getuigenis van Adi Mariana Waqa, van Fiji:

Reverent Joy Evelyn Abdul-Mohan van de Presbyterian Church of Trinidad and Tobago, slotviering Elfde Assemblée in Karlsruhe.

‘Ik ben Adi Mariana Waqa, ik ben arm, ik ben geketend, ik ben benadeeld, ik ben onderdrukt! Maar ik ben een kostbaar kind geschapen naar beeld en gelijkenis van God. Ik kan handelen en kiezen, ik heb waarde, ik heb een stem, ik ben vrij! Ik ben vrij omdat ik leef en wandel in de Geest! Ik ben vrij en ik getuig als leerling van Christus vanuit de marge met vreugde van Gods goede nieuws en hoop om de wereld te transformeren!’

Dat discipelschap wordt gekarakteriseerd als een leven en wandelen in de Geest. Het is niet een statisch iets, maar het verandert ons steeds weer. Zo heeft het macht om ook de wereld om ons heen te veranderen, omdat we vanuit de marges werken en met de gemarginaliseerden van deze wereld verbonden zijn. Het leven en wandelen in de Geest krijgt juist van maandag tot en met zaterdag vorm en inhoud, in een leven van gebed en van dienst. Het is nooit af, het is ‘werk in uitvoering’. Het komt tot stand door Jezus te volgen, en ook daar ben je nooit klaar mee:

‘We worden steeds voortgedreven door de liefde van Christus; we geven onophoudelijk gehoor aan de oproep van Christus. Dat leidt tot verbondenheid in en aan Christus, die steeds dieper groeit en die ons steeds verandert, transformeert. Dit is een transformatieve spiritualiteit.’

Dat krijgt heel praktische uitwerking: het leidt tot een commitment om op te staan tegen onrechtvaardigheid, om te pleiten voor mensenrechten, om hartstochtelijk te ijveren voor vrede in onze gewelddadige wereld en in een door oorlog verscheurd en gepolariseerd Europa. Het gaat om een commitment om te werken aan de integriteit van de schepping, solidair te zijn met de migranten in de wereld, de waarheid te vertellen en de leugens van het Empire te weerleggen. Een ‘transforming discipleship’ is niet gemakkelijk. Het betekent je kruis opnemen.

Vier stadia

Hoe kom je daar? Bevans noemt vier stadia. Het begint bij *leren*. Dat zit al opgesloten

in het woord discipel, afgeleid van *discere*, leren. Leren, zoals de discipelen dat deden (Johannes 1,39; Handelingen 1,1-3) en Maria uit Betanië, zittend aan de voeten van Jezus (Lukas 10,39), om zo van Hem te leren dat Hij zachtmoedig is en nederig van hart (Matteüs 11,29). Na het leren komt het *navolgen* (*imitate*), waarbij we als het ware in Jezus’ sandalen stappen, en zijn juk op ons nemen. Het juk van zijn visie, zijn compassie, zijn passie voor gerechtigheid, zijn solidariteit, zijn leven van gebed. Christus navolgen en ook Gods genade in andere mensen zien en herkennen, zoals Paulus schrijft: ‘... volg mij na, zoals ik Christus navolg’ (1 Korintiërs 11,1). De derde stap is *integreren*.

Het kan zijn dat Jezus’ sandalen in het begin te groot zijn voor ons, maar als we ze dag in dag uit dragen raken onze voeten aan ze gewend en worden ze ons eigen. Jezus’ juk kan zwaar en ongemakkelijk zijn in het begin, maar als we het steeds weer oppakken wordt het licht en levengevend. Wat als imitatie begon, maken we ons eigen en wordt in onszelf geïntegreerd als we zelf ‘andere Christussen’ worden.

Op die manier gaat Christus in ons leven (Galaten 2,20). De vierde stap is *innoveren*, vernieuwen. Daarbij leven we volgens de ‘gezindheid van Christus’ (Filippenzen 2,5). Dat is niet alleen zelfvernederend, maar dat is zeker ook de gezindheid die aansluit bij Gods visie uit Jesaja 58 en 61, die de arme en onaanzienlijke ziet.

Hard werken en leren
Als ik de woorden van Stephen Bevans goed

op me in laat werken, begin ik het te begrijpen. Ook de gesprekken in de *homegroup* hielpen me te realiseren dat in de veelheid van stemmen een tekst tot leven komt. Zo leerde ik te zien hoe de liefde van Christus de wereld tot verzoening en eenheid beweegt. Christus doet dat door zijn lichaam, de kring van zijn leerlingen. We volgen de Geest van Jezus in onze eigen tijd, in onze eigen culturen, in onze eigen politieke situaties, en we laten de Geest ons transformeren in manieren die we zelf niet voor mogelijk houden. Dit is hard werken. Daarbij leren leerlingen van elkaar, ze maken fouten, ze vragen vergeving, en ze vieren met elkaar, voortbewegend in de Geest, levend van de liefde van Christus.

Noten

¹ Bertie Boersma e.a., *See you in the Bible. Intercultureel bijbellezen in de praktijk*, Den Haag, 2011

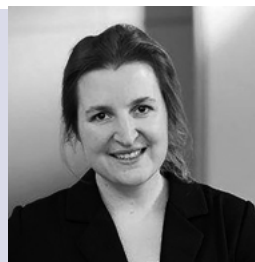
² Vgl. J.N. Breetveld e.a., ‘Over zending en uitzending’, in: *Uitzending nu. Veranderende visies in beleid en praktijk*, NZR-Cahiers 2, Driebergen 2016, 81v.

³ Eleonora Hof, ‘Het gewicht van het zwaartepunt. Recht doen aan het wereldchristendom’, in: *NTT Journal for Theology and the Study of Religion* 68/4, 2014

⁴ Het Engelse ‘transforming disciples’ vraagt voor de Nederlandse vertaling spreken met twee woorden. Het gaat om leerlingen die veranderd worden en die verandering teweegbrengen.

— Willem van ‘t Spijker is predikant in de Christelijke Gereformeerde Kerken en werkt als consultant voor het deputaatschap zending. Hij is voorzitter van het bestuur van de Nederlandse Zendingsraad.

‘Pa pa ra pa pa’

Bij de openingsviering van de Elfde Assemblee van de Wereldraad van Kerken die afgelopen zomer in Karlsruhe plaatsvond, ging het er uitbundig aan toe. Op YouTube is de viering in geheel te zien en te beluisteren.

Gerardo Oberman, een Argentijnse pastor en songwriter, schreef ‘El amor de Christo lleva al mundo’, passend bij het Assemblee-thema ‘De liefde van Christus beweegt de wereld tot verzoening en eenheid’. Tijdens de viering zong en dirigeerde hij zijn eigen lied.

‘En quelque langue’, staat erboven en in het lied wordt de verzoening door Christus’ liefde bezongen. Zijn liefde leidt ons naar vrede en hoop. De tekst is behalve in het Spaans ook in het Engels ‘Christ can move the world to reconcile’, in het Duits ‘Christi Liebe kann die Welt bewegen’ en in het Frans ‘Par l’amour, le Christ conduit le monde à la reconciliation’ afgedrukt. Zangers kunnen dus zelf kiezen in welke taal gezongen wordt. Het valt op dat het Spaans met de vele open klinkers het meest lyrisch klinkt.

De melodie heeft een eenvoudig verloop. Eerst klinkt een neerwaartse lijn van a naar e en dan een opwaartse lijn van c naar g. De eerste regel wordt herhaald en de slotregel lijkt op de tweede, alleen eindigt deze op de grondtoon f. Door de syncopen, de verschuiving van het zware maatdeel en daarmee samenhangend de vele overbindingen, krijgt het lied een swingend karakter.

Het refrein ‘pa pa ra pa pa’ heeft ook weer een herhaling van de eerste twee regels. De begeleiding door onder meer koperblazers en percussie-instrumenten is zeer aantekelijk. Je ziet op de opname dan ook hoe veel mensen uitbundig meezingen en meebewegen.

Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=4nI0fWwZLEk>, 33:23

— Hanna Rijken is theoloog en musicus, universitair docent Theology & Music aan de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam en docent aan het Codarts Conservatorium in Rotterdam.

(en quelque langue)

(en cualquier idioma)

El a - mor de Cris - to lle - va al mun - do
 Christ can move the world to re - con - cile it,
 Chris - ti Lie - be kann die Welt be - we - gen
 Par l'a - mour, le Christ con - duit le mon - de

a la re - con - ci - lia - ción, ya la u - ni - dad.
 with u - ni - ty that can make the bro - ken whole.
 and bring uns - Ver - söh - nung, bringt uns Ei - nig - keit.
 à la ré - con - ci - lia - tion, à l'u - ni - té.

na nue - va can - ción que nos da paz Pa pa ra pa pa, pa pa ra pa pa,
lead us to peace, our hope, our song, our goal.
Frie - den, zum Ziel, zur Hoff - nung durch die Zeit.
jus - ti - ce et joie en tou - te li - ber - té.

This system contains the second line of the musical score. It begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody continues with eighth and quarter notes. Chord symbols Bb, C, F, and C7 are placed above the staff. The lyrics 'pa pa ra pa pa, pa pa ra pa pa, pa pa ra pa pa. Pa pa ra pa' are written below the staff. The system ends with a double bar line.

Music © 2019 Gerardo Oberman, Argentina. Words, *Hill WOC Assembly Theme*. English, Terry MacArthur. © 2020 WOC, Geneva, Switzerland.
German © 2022 Martin Hafner, Germany. French, Christian Schmitt. © 2021 WOC, Geneva, Switzerland.

— WCC, *Oasis of Peace. Spiritual Life Resources*, Geneva: WCC Publications, 2022, blz. 38-41

Stevige gesprekken in het jonge theologen-programma GETI

Het Global Ecumenical Theological Institute (GETI) is het studieprogramma van de Wereldraad van Kerken voor jonge theologen. Honderd deelnemers van over de hele wereld hadden zich aangemeld voor dit intensieve traject. Het begon met een online fase van vier weken. Daarin werd de aangeboden literatuur gelezen en waren er wekelijkse online meetings in studiegroepjes. Daarna volgde een fysieke fase in Karlsruhe waarbij de studenten betrokken waren bij de Assemblee en hun GETI-programma volgden. Er waren zes thema's (tracks) over rechtvaardigheid waarop de studenten reflecteerden vanuit hun eigen context en met elkaar deelden. Eind november hebben de studenten hun eindopdracht ingeleverd waarbij ze een van de tracks hebben gekozen om een paper over te schrijven.

Kerkelijke roeping beantwoorden met de stemmen van GETI

De afgelopen vijf jaar heb ik me gespecialiseerd in diaconaal, oecumenisch en praktisch-theologisch werk en betrokkenheid. Ik sta voortdurend op een kruispunt tussen praktijk en theorie, met als doel mijn horizon te verbreden en mijn begrip van deze disciplines te verdiepen. Dat bracht me ongeveer een jaar geleden ertoe om me aan te melden voor het Global Ecumenical Theological Institute-programma (GETI) van de Wereldraad van Kerken.

Ik keek er naar uit om mijn inzicht in de methodologieën van oecumenische theologie te versterken in een omgeving van geestverwanten. Met het doel om deze kennis toe te kunnen passen in een constructieve en kritische dialoog over de christelijke leer en theologie, zowel als masterstudent theologie aan de Universiteit van Kopenhagen, als in mijn werk voor de Deense christelijke organisatie Danmission.

Het GETI-programma heeft mij een bijzondere kans geboden om me te verdiepen in relevante oecumenische thema's, zoals die vorm krijgen in de verschillende contexten van ieder van de meer dan honderd deelnemers. Hierdoor werd ik erbij bepaald dat wij als kerken elk in onze eigen context deel uitmaken van een grotere wereldwijde gemeenschap. De pastorale oecumene is geroepen zich te richten op de eenheid van deze wereldwijde kerk, onze gemeenschappelijke profetische oecumene is geroepen zich te richten op solidariteit met elkaar. Dit betekent dat oecumene niet alleen begrepen moet worden als een gemeenschap van dialoog, maar ook als een gemeenschap van actie.

Als ik hierover nadenk binnen mijn eigen seculiere maatschappelijke context, besef ik dat de profetische roeping van de kerk leeg blijkt in een omgeving waarin religie in al haar vormen liefst buiten de publieke sfeer wordt gehouden. Uit angst om te luid te worden, heeft de kerk haar roeping uiteindelijk helemaal niet beantwoord. Zoals een Deens spreekwoord zegt: 'wie stilletjes leeft, leeft goed'. In die zin heeft de kerk in mijn maatschappelijke context veel te

Kristine Lyng is theologiestudent en lid van de Evangelisch- Lutherse Kerk in Denemarken. Ze werkt ook voor Danmission, een grote Deense diaconaal-missionaire organisatie.

lang te goed geleefd. Als oecumenische actoren zijn wij niet alleen geroepen om discussies te voeren over ethische en theologische kwesties, maar ook om de diepere oorzaken van structuren van onrecht aan te pakken. Als onderdeel van onze missie naar de wereld en als gezondene om onze medemensen, de samenleving en de schepping als geheel te dienen.

Als GETI-student wilde ik graag deel uitmaken van de oecumenische beweging. Wat ik me nu realiseer is dat de oecumenische beweging net zo goed deel van mijzelf is gaan uitmaken, in de manier waarop ik mijn eigen theologisch inzichten en mijn missie zie om de wereld te bewegen tot verzoening, eenheid en solidariteit.

Een geest van genezing is noodzakelijk

Omdat GETI in een oecumenische setting plaatsvond, keek ik in veel opzichten uit naar de uitdaging. Het programma begon met een online studie van ongeveer vier weken, waarbij we stevige gesprekken voerden rond actuele theologische thema's en iedereen bijdroeg vanuit zijn of haar context.

Een van de thema's was het helen van herinneringen. Ik denk dat dit thema zowel strategisch als opportuun is in de huidige sociaal-politieke sfeer van polarisatie en verhalen van oorlog die onze gemeenschap-

pelijke wereld teisteren. Het thema gaf belangrijke antwoorden over helen en herstellen van de wonden. Daarbij werd vooral gekeken naar de geschiedenis van een oorlog. Dit was niet alleen bijbels en krachtig,

Meer dan tweehonderd jonge theologen bespraken actuele theologische thema's in het Global Ecumenical Theological Institute (GETI), parallel aan de Elfde Assemblée in Karlsruhe.

maar leek ook context-gebonden, omdat Duitsland de gastheer was. Duitsland is een land dat kan begrijpen wat er nodig is om herinneringen te helen na oorlog. Verder bleek het helen van herinneringen een belangrijk leermoment te zijn voor mijzelf, een ‘Caribische zwerver’. De Europese kolonisatie is een geest die mensen in het Caribisch gebied achtervolgt. Zelfs na de onafhankelijkheid. Het heeft armoede, racisme en marginaliteit gecreëerd. Het is niet gemakkelijk om hoop te houden. Om oplossingen te vinden is het vertellen van de waarheid en een geest van genezing noodzakelijk.

Een tweede thema betrof ‘Getuigen vanuit de marge’. Het viel mij op dat er een gezamenlijke inspanning nodig is voor eenheid in een verdeelde wereld. Sommige zeggen dat ‘Black Lives Matter’ bevooroordeeld is, maar de relevantie wordt duidelijk wanneer je het in de context plaatst. Dan zie je dat er sprake kan zijn van wit-eurocentrisch privilege, en dat dit ook in onze theologie zit. Dan zijn de vragen uit het Caribisch gebied over het waarom van een wit godsbeeld of de ideeën rondom kleding zeer essentieel voor het deconstrueren van negatieve aannames die het leven in het Caribisch gebied bepalen. De vraag naar getuigenis vanuit de marge bevraagt ook het vooroordeel dat armoede een probleem is van de armen. Het is tijd voor emancipatie in het Caribisch gebied!

Maar we spraken ook over thema’s als pluraliteit en betrokkenheid bij andere religies. Over schepping als een frame dat ons hielp om de gangbare positieve ideeën over industrialisatie te deconstrueren en

Christopher Latchman is jeugdwerker in de Guyana Presbyterian Church. Hij studeert theologie in Zuid-Korea en is voorganger in de Engelstalige vieringen van de Presbyterian Church in Korea-Dorim.

om ruimte te geven aan inheemse groepen. Over kunstmatige intelligentie en de relevantie daarvan voor de huidige tijd, ook met het oog op de voortgaande ecocide. Het was een openbaring voor mij dat het mogelijk is om vanuit verschillende geografische locaties samen te komen. Om de betekenis van de Liefde van Christus te ontdekken in een leven-gevende en geloofdelende gemeenschap. Wat dat betekent hangt volledig af van de behoeften in de verschillende context en situaties. Maar we doen dit terwijl wij samenwerken in eenheid, onder God.

Ruimte en tijd maken en delen

‘Paghidait sa imo.’

Zo zeggen we ‘Vrede zij met u’ in mijn taal, het Hiligaynon.

Het bijwonen van het Global Ecumenical Theological Institute-programma van de Wereldraad van Kerken was een heel andere ervaring dan eerdere oecumenische bijeenkomsten die ik bijwoonde. GETI2022 was een duidelijk intentionele theologische leerervaring.

Het Global Ecumenical Theological Institute-programma (GETI) omvatte een online fase van vier weken waarin de deelnemers in groepen werden verdeeld, het materiaal lazten en bespraken, en theologische reflec-

ties deelden en uitvoerden. Het andere deel van het programma was de residentiële fase van twee weken in Karlsruhe, Duitsland. Naast het tot nadenken stemmende en inspirerende materiaal van theologen uit de hele wereld, werd de leerervaring nog meer verrijkt door de grote diversiteit onder de deelnemers en begeleiders. Het leren hield niet op bij de plenaire sessies, maar ging door tot aan de maaltijden, treinreizen en wandelingen in het park. De deelnemers waren en werden een gemeenschap van jonge theologen

GETI-deelnemers ontmoeten elkaar in plenaire sessies, maaltijden, treinreizen en wandelingen.

uit verschillende delen van de wereld en van verschillende denominaties, die verschillende talen spreken, maar die zich proberen te engageren, met elkaar in contact te komen en van elkaar te leren.

Een heel belangrijk iets dat ik van GETI mee naar huis heb genomen zijn de vriendschappen. Ik denk dat dit de essentie is van oecumene: dat mensen, ondanks de verschillen, in staat zijn om ruimte en tijd met elkaar te delen en ruimte en tijd voor elkaar te maken. Voortdurend bewust onderhandelend en converserend, in overeenstemming of in verschil van mening.

Ik was ervan onder de indruk dat de deelnemers echt bewust probeerden elkaar te begrijpen over de verschillen in culturen heen, en samen probeerden te theologiseren, moeilijke vragen stelden, onrechtvaardige systemen, praktijken en tradities in hun respectievelijke kerken en gemeenschappen benoemden en aan de kaak stelden, en nooit hun eigen perspectief als absoluut oplegden. Ik voel me gezegend dat ik zulke jonge moedige briljante oecumenische theologen heb leren kennen, die ruimhartig hun verhalen met elkaar deelden, hun hoop, pijn en worstelingen in de kerk en hun theologische zoektochten.

In de diversiteit binnen de GETI-gemeenschap is men in staat verder te kijken dan huidskleur, geslacht, denominatie, taal en vermogen, maar tegelijkertijd ziet men het, viert men het en theologiseert men ermee. Ik word eraan herinnerd dat ik mensen en de hele schepping moet blijven zien in hun schoonheid, de strijd die zij voeren en het onrecht dat hun wordt aangedaan, verbonden in het feit dat ik ook een door God ge-

Niza Joy F. Santiago is PhD-student aan de Universiteit van Hamburg en pastor in de Baptist Church op de Filippijnen, in Capiznon.

schappen wezen ben. Als afstammeling van een volk dat in het verleden werd gekoloniseerd, worstel ik, samen met mijn volkeren in de archipel, ook met de poging om mijn identiteit, mijn geloof, mijn perspectieven en mijn theologieën te dekoloniseren. Het was inspirerend en versterkend om te horen van collega-theologen uit verschillende delen van de wereld die ook een gekoloniseerd verleden of zelfs heden hebben. Ik herkende me in hun strijd om hun land, hun spiritualiteit, manier van zijn en doen terug te winnen.

Ik neem deze uitdaging mee en breng de stem van de inheemse volkeren, gekoloniseerde volkeren, vrouwen, kinderen, onderdrukten en gediscrimineerden naar voren. Want in hun stemmen en verhalen horen we God. In hun zijn en lichamen ontmoeten we God.

Een oproep om samen te handelen

Elke Assemblee van de Wereldraad van Kerken formuleert een 'boodschap' om de ervaringen van de Assemblee en de inspirerende aard van haar werk door te geven. Dit bericht wordt aangeboden om in elke gemeente en parochie van de lidkerken te worden gelezen en in kerkelijke media te worden gepubliceerd. De Wereldraad hoopt dat deze 'Call to Act Together' op grote schaal verspreid en gebruikt zal worden. Het zou goed zijn als erover nagedacht, gesproken en gebeden wordt, want het vertegenwoordigt de overwegingen en gebeden van meer dan vierduizend mensen die deelnamen aan de elfde vergadering in Karlsruhe in september 2022, zoekend naar de eenheid die Christus biedt. Zo kunnen we als christenen en mensen van goede wil samen ontdekken hoe de liefde van Christus de wereld beweegt tot verzoening en eenheid.

De liefde van Christus spoort ons aan – 2 Korintiërs 5:14

'Kom, volg mij!'

1. Vanaf het moment dat Hij op aarde rondreisde, en ook nu nog, richt Jezus deze woorden onophoudelijk tot ieder mens. Zijn leven, woorden en daden zijn een voortdurende uitnodiging tot beweging – van de ene plaats naar de andere, van de ene groep mensen naar de andere, van de ene denkwijze naar de andere. Bovenal roept Jezus ons op om, te midden van de problemen van de wereld, tot Hem te komen en in zijn liefde te blijven, een liefde die aan de hele wereld wordt aangeboden (vgl. Matteüs 11:28).

2. Het allerlaatste bijbelboek, Openbaring, spreekt over eeuwenoude krachten van menselijk lijden die de wereld teisteren: oorlog, dood, ziekte en hongersnood. Tijdens de Assemblee van de Wereldraad van Kerken in 2022 in Karlsruhe waren we ons ervan bewust hoe deze krachten ook in de wereld van vandaag aanwezig zijn. In hun kielzog komen onrecht en discriminatie mee, vaak gebruikt door machthebbers om anderen te onderdrukken in plaats van om te bouwen aan inclusie, gerechtigheid en vrede.

3. Individuen, volkeren en landen zien zich geconfronteerd met rampen die rechtstreeks voortvloeien uit een onverantwoorde en verbroken relatie met de schepping, wat heeft geleid tot ecologisch onrecht en de klimaatcrisis. Naarmate de klimaatcrisis verergert, neemt ook het lijden van arme en gemarginaliseerde mensen toe.

4. En toch, terwijl we onze pelgrimstocht gezamenlijk voortzetten als een Assemblee van de Wereldraad van Kerken, zijn we verwachtingsvol en hoopvol gestemd, vreugdevol zelfs. Want door de kracht van de Heilige Geest blijft de uitnodiging van Christus openstaan voor iedereen, in feite voor de gehele schepping.

5. *‘De liefde van Christus beweegt de wereld tot verzoening en eenheid.’* Deze liefde is een antwoord op de noodkreet van hen die lijden en drijft ons om ons tot Hem te richten en in solidariteit te reageren door het doen van gerechtigheid. We worden geroepen ons te laten verzoenen in Gods liefde en te getuigen van die liefde die in Christus is geopenbaard (1 Johannes 4:9-11).

6. Verzoening is een beweging naar God en naar elkaar. Dat veronderstelt een bereidheid om naar God en naar elkaar te luisteren. Het is een bekering van het hart, weg van egoïsme en apathie naar inclusie en dienstbaarheid, waarbij we erkennen dat de schepping en wij van elkaar afhankelijk zijn. We erkennen dat wij, ook al willen wij met heel ons hart God en onze naasten dienen, hebben ondervonden dat wij tekortschieten, het oneens zijn met elkaar en ons

soms in tegengestelde richting bewegen. We erkennen dat we de transformerende kracht van Christus’ liefde nodig hebben om te komen tot een wereld die waarlijk verzoend en verenigd is.

7. Christenen, en de structuren die we hebben opgebouwd, zijn medeplichtig geweest aan het misbruik van anderen; we moeten berouw tonen en ons aansluiten bij deze beweging van verzoening. In het licht van oorlog, ongelijkheid en zonden tegen de schepping roept de liefde van Christus ons allen op tot berouw, verzoening en gerechtigheid.

Onze gezamenlijke reis

8. Te midden van al onze verscheidenheid hebben we in onze Assemblee opnieuw geleerd dat er een pelgrimstocht van gerechtigheid, verzoening en eenheid is die wij gezamenlijk moeten ondernemen.

- Door samen in Duitsland bijeen te komen, leren wij wat oorlog kost en de mogelijkheid van verzoening.
- Door samen het woord van God te horen, herkennen wij onze gemeenschappelijke roeping.
- Door samen te luisteren en te praten worden we hechtere burens.
- Door samen te klagen, stellen wij ons open voor elkaars pijn en lijden.
- Door samen te werken, komen we tot gezamenlijke actie.
- Door samen te vieren, genieten wij van elkaars vreugde en hoop.
- Door samen te bidden, ontdekken wij de rijkdom van onze tradities en de pijn van onze verdeeldheid.

'Ga de hele wereld in'

9. Vanaf het moment van zijn hemelvaart, en zelfs nu nog, geeft Christus onophoudelijk deze opdracht aan allen die hem volgen.

10. Verzoening brengt ons dichterbij God en bij elkaar en opent daarmee de weg naar een eenheid die gegrondvest is op Gods liefde. Als christenen zijn we geroepen om in Gods liefde te blijven en één te zijn (Johannes 17). Deze eenheid, die een geschenk van God is, en die voortkomt uit verzoening en gegrond is in Gods liefde, stelt ons in staat de dringende problemen van de wereld aan te pakken. We zullen kracht vinden om te handelen vanuit deze eenheid, want die stelt ons in staat om te leren wat tot vrede leidt, om verdeeldheid te transformeren tot verzoening en om te werken aan het herstel van onze levende planeet. De liefde van Christus zal ons allen ondersteunen in de taak iedereen te omarmen en uitsluiting te overwinnen.

11. We hebben de ervaring van deze liefde geproefd toen we met 352 kerken en vele oecumenische partners samenkwamen uit alle regio's van de wereld om eenheid te zoeken te midden van onze verscheidenheid. Samen hebben we geluisterd naar de stemmen die in de wereld vaak worden gemarginaliseerd: die van vrouwen, jongeren, mensen met een handicap, inheemse volkeren.

12. We verlangen naar een bredere beweging, naar de verzoening en eenheid van de hele mensheid en zelfs van de gehele kosmos. Dit zou een eenheid zijn waarin God gerechtigheid vestigt, een gelijkwaardige plaats voor

iedereen, waardoor de schepping kan worden vernieuwd en versterkt. We vertrouwen op de liefde van Christus wanneer we handelen en pleiten voor klimaatrechtvaardigheid. We voegen onze stemmen bij die van de Assemblee in Amsterdam (1948), die stelde dat 'oorlog in strijd is met de wil van God', en die van de Assemblee in Nairobi (1975), die stelde dat 'racisme een zonde is tegen God'. We betreuren het dat we deze uitspraken moeten herhalen.

13. In onze Assemblee hebben we veel woorden gebruikt, maar daaruit is een nieuwe vastberadenheid voortgekomen. Nu vragen we Gods hulp om onze beloften in daden om te zetten. We verplichten onszelf om samen te werken met alle mensen van goede wil. Terwijl we nadenken over de vruchten van ons werk in Karlsruhe, nodigen we allen uit om samen pelgrims te worden. Want in Christus worden alle dingen nieuw. Zijn liefde die openstaat voor iedereen, ook voor de laatsten, de minsten en de verlorenen en die aan allen wordt aangeboden, kan ons bewegen en bemoedigen tot een pelgrimage van gerechtigheid, verzoening en eenheid.

Nederlandse vertaling: Raad van Kerken in Nederland, met toestemming overgenomen van https://www.raadvankerken.nl/nieuws/2022/09/slotverklaring_11e_assemblee/

Het Engelstalige origineel van deze slotverklaring 'A Call to Act Together' staat hier te lezen: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/message-of-the-wcc-11th-assembly-a-call-to-act-together>

WERELDRAAD VAN KERKEN KOMT MET CALL TO ACTION

Moed hebben om elkaar écht te zien

Nederlandse Zendingsraad-directeur Berdine van den Toren-Lekkerkerker en dr. Atola Longkumer, inheems theoloog uit Nagaland, India, spraken elkaar over de impact van de Europese context van de Assemblee en over de impact van eurocentrisme niet alleen op de Assemblee, maar op een organisatie als de Wereldraad van Kerken. Samen denken ze na over de dynamiek tussen inclusiviteit en exclusiviteit tijdens de Elfde Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Karlsruhe. Waren alle stemmen hoorbaar? Welke stemmen werden gemist? En wat is daaraan te doen?

AL: Tijdens de Assemblee heb ik, een inheemse vrouw uit India, de hele wereld kunnen ontmoeten. Ik ontmoette mensen van de Salomonseilanden en Papua Nieuw Guinea. Mensen uit landen waarvan ik nog nooit had gehoord, want ons onderwijs en onze media leren ons alleen maar over de grote, machtige landen. Dat was ongelooflijk: samen maaltijden delen, in de rij staan en een gesprek beginnen met de hele wereld. En als je bedenkt waar we vandaan komen sinds het begin van de Wereldraad van Kerken in 1948. Hoeveel mensen uit niet-Westerse landen waren erbij in Amsterdam? Er was nu zonder twijfel veel meer diversiteit in elk facet van de Assemblee. Maar we moeten eraan blijven werken: we hebben de hemel nog niet bereikt.

*We moeten eraan blijven werken:
we hebben de hemel
nog niet bereikt*

De pre-assemblees voor jongeren, vrouwen en *indigenous* helpen. Maar het was goed geweest als er bijvoorbeeld een plenaire sessie tijdens de Assemblee was geweest waarin alleen jongeren het woord hadden gevoerd. Jongeren kwamen nu altijd als deel van een groep sprekers aan het woord, waardoor ze ondersneeuwden. Er waren ook andere momenten waarin ongelijkheid tussen groepen naar voren kwam in een presentatie of door

Links: **Atola Longkumer** is een baptistisch theoloog uit Nagaland, India. Ze werkt als bezoekend professor aan Gurukul Lutheran Theological Seminary in Chennai. Ze heeft lesgegeven aan verschillende theologische instituten in Noord-India en in Bangalore. Dr. Longkumer heeft onder andere gepubliceerd op het gebied van inheemse culturen en christendom en missie en gender. Rechts: **Berdine van den Toren-Lekkerkerker** is directeur van de Nederlandse Zendingsraad en Mission Partner bij de Church Mission Society ter ondersteuning van theologisch onderwijs in Franssprekend Afrika en in Azië.

de mensen die het woord voerden. Daar moet echt nog aan gewerkt worden.

BvdTL: En het blijft soms lastig om die ongelijkheid te zien. Soms voelt een situatie normaal en pas als iemand anders het zegt realiseer je je hoe ongelijk de verhoudingen waren. Dat duidt weer aan dat als je een geprivilegieerde positie hebt, je niet altijd ziet hoezeer er een gebrek aan gelijkheid is. De theoloog Letty Russell schreef dat om de stem van een minderheid te horen, zij in een meerderheidspositie geplaatst moet worden en niet door een of twee personen kan worden gerepresenteerd. Dus een jongere in een groep van volwassenen of ouderen wordt niet gehoord omdat wat gezegd wordt door mensen wordt geïnterpreteerd binnen het eigen verstaanskader van de meerderheid. Je moet dus dat kader zien te doorbreken en ook getalsmatig de rollen omdraaien om een minderheid echt te kunnen horen.

AL: Als de oriëntatie verandert is dat *empowering* in het bijzonder voor diegenen die geen stem of privilege hebben. Het blijft van groot belang om ons ervan bewust te zijn wie er wel en niet aanwezig zijn. Je kan niet zeggen 'er zijn mensen uit Afrika en er zijn mensen uit Azië'. Er moet dieper gekeken worden: Wie representeert Afrika en wie representeert Azië?

BvdTL: Hoe is dat voor jou als een inheemse vrouw uit Azië?

AL: Tijdens de bijeenkomst van mensen uit Azië en het Pacifisch gebied tijdens de Assemblee voerden de vertegenwoordigers van Zuid-Indiase kerken, allemaal mannen, het hoogste woord. Ik wilde ook wat bijdragen als inheemse vrouw. Ik kom uit Nagaland, een complex gebied binnen India. Toen de voorzitter van de bijeenkomst zag dat ik wilde spreken weigerde hij dat: er hadden al te veel mensen uit India gesproken.

Maar de mannen uit Zuid-India spreken niet namens mijn werkelijkheid: we hebben hele verschillende perspectieven, ervaringen en een heel verschillende realiteit. Een wijze voorzitter zou dit hebben erkend en mij, kort, het woord hebben gegeven. We hebben wijze leiders nodig die een risico durven nemen. Dat dit kon gebeuren bij een bijeenkomst van een organisatie wiens fundamenteën gebaseerd zijn op inclusieve ethiek en een inclusieve praktijk is erg jammer.

Het is belangrijk de diversiteit in de diversiteit te erkennen: er zijn verschillen tussen hen die anders of divers zijn. Er zijn verschillende niveaus. Dus, vanuit Europees perspectief, zijn mensen uit India 'de ander', maar binnen die groep zijn er nog veel verschillen. Maar ik heb die verschillen ook gezien binnen Duitsland: het onderscheid tussen Oost en West bijvoorbeeld. We moeten echt alert blijven op de verschillende lagen van verschil en diversiteit.

Leren we dat niet van inheemse volkeren: de wijsheid van de plek horen en respecteren?

BvdTL: Als ik je goed begrijp zeg je dat aan de ene kant leiders risico's moeten durven nemen en de diversiteit in de diversiteit een stem moet krijgen. En tegelijkertijd zeg je dat we ons moeten realiseren dat de plaats waar we samenkomen gaven en wijsheid met zich meebrengt. In het geval van Karlsruhe in Duitsland is dat de ervaring van oorlogen – met Frankrijk over de grensregio, de Eerste en Tweede Wereldoorlog – en het proces van vereniging na de verdeeldheid van Oost- en West-Duitsland. De kerken zijn onderdeel van deze geschiedenis, hebben hierop gereflecteerd en om Gods leiding hierin gevraagd. Dat is de wijsheid van deze plek. Is dat niet wat we leren van inheemse volkeren: de wijsheid van de plek horen en respecteren?

Maar toch zijn er stemmen van minderheden die niet worden gehoord. En in hoeverre komt ook dit voort uit die wijsheid van de plaats? De ervaring van de Tweede Wereldoorlog maken de Duitse kerken gevoelig voor antisemitisme. En dat is goed, zeker ook met de groei hiervan vandaag de dag. Maar in de Assemblee betekende dit dat stemmen van de aanwezige Palestijnse christenen niet in de plenaire sessies gehoord werden. Toen er gediscussieerd werd over het document 'Seeking Justice and Peace for All in the Middle East'¹ kwamen de Palestijnen niet of nauwelijks aan het woord. De terechte angst voor antisemitisme, die onderdeel is van de wijsheid van de plaats waar we bijeenkwamen, leidde er dus toe dat de Palestijnse stem

niet gehoord werd in de plenaire sessies, maar naar de achterkamertjes werd geduwd.

AL: De uitdaging om inclusief te zijn vraagt om dappere beslissingen. Want inderdaad, we hebben de stemmen van de Palestijnen niet gehoord. Maar daar komt bij dat het belangrijk is om macht en de praktische consequenties daarvan te doordenken, want er zit ook een economisch machtsysteem achter: Palestijnen kunnen niet zomaar reizen en deelnemen aan de Assemblée.

Ik denk in dit kader ook aan migranten. We hoorden veel over migranten in Europa, en ongetwijfeld waren zij onderdeel van het workshop-programma. Maar in de plenaire sessies kwamen ze niet aan het woord. Terwijl het juist Duitsland en kanselier Angela Merkel was die in 2015 de grenzen opende voor Syrische vluchtelingen. Waarom hebben we niets gehoord over de ervaringen van de kerk hiermee? Het toont eens te meer dat we heel voorzichtig en intentioneel aan dit soort zaken moeten werken en bereid moeten zijn risico's te nemen.

Hoe kunnen we denken over een wereld zonder grenzen? We moeten over onze eigen grenzen heen denken, die begrenzings breken. Dat leerde ik ook over Oost- en West-Duitsland. Die grens zit nog in de hoofden van mensen. Zelfs als ze er niet meer is, dan zit ze nog in de hoofden van mensen. En met grenzen bedoel ik niet alleen grenzen van landen, maar ook grenzen die gaan over culturen, rassen en genders. Dat blijft een uitdaging.

Deelnemers en bezoekers op de openingsdag van de Elfde Assemblée van de Wereldraad van Kerken in Karlsruhe, september 2022.

BvdTL: Een andere barrière was de taal. Er werd met name Engels gesproken. En alle talen die werden gebruikt waren Europese talen. De meeste talen in de wereld hadden er geen plaats.

AL: Ja, maar we moeten ook praktisch zijn als er zoveel verschillende mensen bij elkaar komen. Ik zag wel in de bijeenkomst van Aziatische gedelegeerden dat de mensen die Engels als tweede taal hadden het meest het woord voerden, en anderen zwegen. Er was geen vertaling voor mensen die de taal minder goed spreken of verstaan. Dus taal is een barrière. Maar als we er praktisch naar kijken: waarom wordt er niet een Afrikaanse taal zoals Swahili gekozen om ook als officiële taal gebruikt te worden?

BvdTL: Wat zouden wat jou betreft de belangrijkste punten van aandacht zijn om 'de hemel' of het toekomstig koninkrijk te bereiken?

AL: Dat komt voor mij terug bij het echt intentioneel en doordacht samenwerken, luisteren en spreken. Degenen die hun mond houden moeten de moed vinden om te spreken. Ik denk dat we onze angsten voor diversiteit, voor 'de ander' alleen overwinnen als we met elkaar spreken, naar elkaar luisteren, maar niet vanuit angst. En dus moeten we vol moed en hoop het gesprek met elkaar aangaan, intentioneel samenwerken en elkaar bevragen als we samenkomen: Wie is hier aanwezig? Wie is afwezig?

Dit is niets nieuws. Dit zit van begin af aan ingebakken in de oecumenische en missionaire beweging. Daarom vind ik het zo belangrijk dat we elkaar ontmoeten en uit onze comfortzone worden gehaald. We moeten met elkaar kijken wat de onderwerpen zijn waarover we ons uitspreken: Wat is dringend

in onze context? En als we het hebben over thema's als migranten, grenzen en uitsluiting: Wat kunnen we daaraan doen? Wat doen we aan de klimaatcrisis?

Het feit dat er zoveel diversiteit aan kerken is, is ook een kans om zonder schaamte en zonder al te veel zelfbewustzijn met elkaar het gesprek aan te gaan. Er zijn thema's die ons verdelen, die gevaarlijk of met schaamte omringd zijn. Maar als we commitment aan elkaar hebben als dialoog-

Jonge Assemblee-deelnemers vragen om een krachtiger geluid en sterkere vertegenwoordiging.

partners, dan moeten we eerlijk zijn tegen elkaar. Niet omdat we een oplossing hebben, maar omdat we door het gesprek in staat zijn om onze collectieve wijsheden en ervaringen te delen en zo in staat zijn de wil van God te onderscheiden.

*Waarom naast het Engels
als voertaal ook niet een
Afrikaanse taal zoals Swahili?*

BvdTL: Dat is prachtig. En dat mogen we vieren. Nee, de Assemblee was niet perfect, maar we mogen het vieren omdat het mensen bij elkaar heeft gebracht. In de afsluitende dienst sprak Christopher Douglas Huriwai, een Mao-ri anglicaanse priester. Hij nodigde iedereen uit elkaar te begroeten en, terwijl je de ander in de ogen keek, hem/haar/hen te zeggen: 'Ik zie je.' Dat is een echt elkaar aandacht geven, van elkaar te ontvangen en God aan het werk te zien in elkaars leven. Dat is echte ontmoeting.

Wat als we dat helemaal aan het begin hadden gedaan? Hadden we dan duidelijker gezien wie afwezig was, of wie niet werd gezien? 'Ik zie je' is een houding van oprechte gastvrijheid. En daar is risico aan verbonden, zoals jij al zei. Je hebt daar moed voor nodig, want een gast kan zich anders gedragen dan jij gewend bent, of dingen zeggen die niet gemakkelijk om te horen zijn. Er is dus echt wederzijdse gastvrijheid en nederigheid nodig.

AL: 'Ik zie je' is heel radicaal. In dezelfde viering daagde een vrouw uit het Caribisch gebied ons uit om de moed te hebben om lief te hebben zoals Christus liefhad. Als volgelingen van Christus hebben we die moed. Is dat niet fantastisch? Alleen met Christus in het midden kunnen we werken aan een betere wereld, bouwen aan Gods Koninkrijk van vreugde, inclusie en vrede. We moeten meer tijd maken om met elkaar te zingen en te bidden zodat Christus in het midden staat.

Noot

¹ <https://www.oikoumene.org/resources/documents/seeking-justice-and-peace-for-all-in-the-middle-east>

— Nienke Pruiksma is theoloog, stafmedewerker van de Nederlandse Zendingsraad en hoofdredacteur van *TussenRuimte*.

Luister en kijk niet weg!

‘Geen geweld tegen vrouwen’ staat er boven dit indringende beeld waarin een vrouw van achteren door de handen van een man de mond wordt gesnoerd. Kijkend naar dit werk vóel ik de beklemming en de onmacht die deze vrouw onmiskenbaar nog vele malen erger voelt.

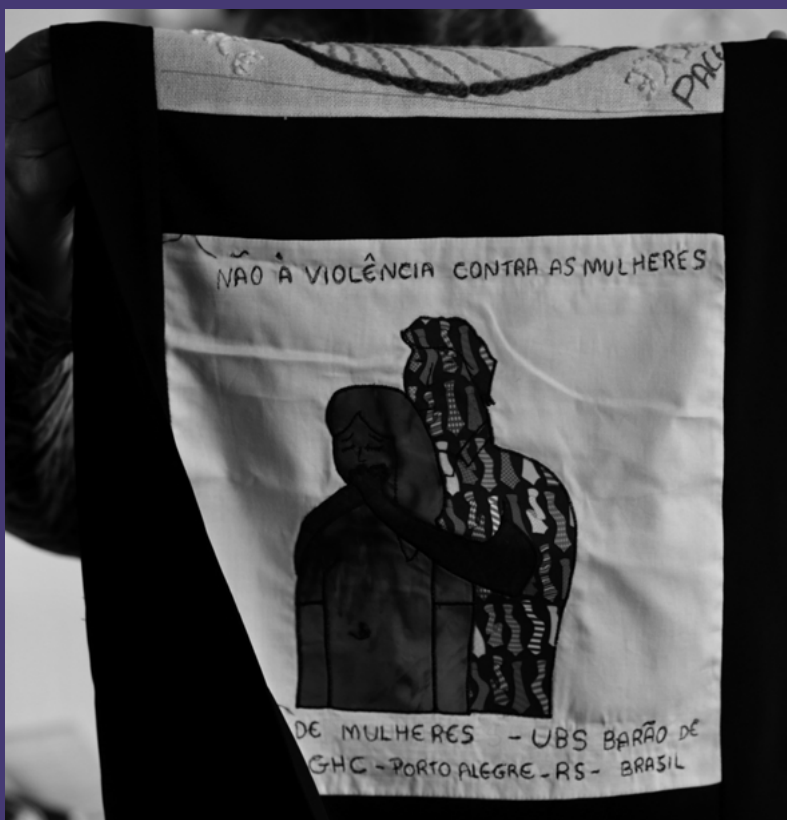
Dit stoffen paneel is onderdeel van het werk ‘Waterfall of Solidarity and Resistance’. De Braziliaanse kunstenaar Janine Marja Schneider heeft hiervoor 181 panelen aan elkaar gezet tot een waterval van kleurrijke vierkante kunstwerken.

Elk paneel is gemaakt door slachtoffers van geweld en verkrachting. Ze representeren zo ook verhalen van overleving ervan. Tegelijkertijd zijn het oproepen om je uit te spreken tegen en te handelen voor een wereld zonder geweld en verkrachting. Deze ‘waterval’ hing op de Elfde Assemblee van de Wereldraad van Kerken dit jaar in Karlsruhe. Wanneer je er langs liep, bewogen de stroken als water.

De waterval van verhalen is ook een tastbaar symbool van de campagne ‘Thursdays in Black’. Met deze campagne laten individuen, kerken, groepen en organisaties zien dat ze onderdeel zijn van een wereldwijde beweging om *gender-based* geweld te stoppen. Het idee is simpel én krachtig: draag zwart op donderdag. Vandaar de zwarte achtergrond van de kleurrijke panelen. En belangrijk: luister naar de verhalen en kijk niet weg! Onderneem actie tegen daders, ook in de kerk. Zet je in voor verzoening en eenheid, door de transformerende kracht van Christus.

Alleen op die manier kan Gods gerechtigheid zegevieren met een gelijkwaardige plaats voor iedereen. Alleen zo wordt deze vrouw – en vele andere gemarginaliseerden – bevrijd, krijgt zij ruimte om te spreken en te zijn wie ze is.

— Jolien van der Velde-van Braak is kunsthistorica en theologe en zoekt de verbinding van beeldende kunst met geloof, kerk en theologie.

*Janine Marja Schneider (en vele anderen wereldwijd),
'Waterfall of Solidarity and Resistance', foto: Marcelo Schneider/WCC
Meer informatie over het kunstwerk onder meer via www.oikoumene.org*

Oecumenisch gesprek over evangelisatie en rechtvaardigheid

De zogenaamde ‘Ecumenical Conversations’ waren voor mij één van de hoogtepunten tijdens de Algemene Vergadering van de Wereldraad van Kerken in Karlsruhe. Kleine groepen van enkele tientallen deelnemers zijn oecumenisch en intercultureel in gesprek over vragen die de wereldwijde gemeenschap op dit moment aangaan. Het doel is niet om samen conclusies te trekken maar om de uitdagingen, vragen en dilemma’s te formuleren die de Wereldraad in de komende jaren op haar agenda zou moeten plaatsen.

Het thema van de dialoog waaraan ik deelnam was ‘Walking together Hand in Hand: Evangelism and Justice – exploring theology and practice for mission and evangelism in an unjust world’ (EC3). In de loop van onze vier ontmoetingen bleek dat we vanuit fundamenteel verschillende benaderingen in gesprek gingen. Peter Cruchley, van de Council for World Mission en net benoemd directeur van de Commis-

sion on World Mission and Evangelism, sprak over de koloniale erfenis van de London Mission Society in Zuid-Afrika. Hij benadrukte het belang van schuldbelijdenis en bekering van de betrokkenheid bij racisme gevoed door een ideologie van witte superioriteit en ‘Afrophobia’ die gebruikt werden om de achterban te motiveren het zendingswerk te steunen.

Een heel andere bijdrage kwam van de oosters-orthodoxe bisschop Iosif van Patara, naar ik begreep de enige Latino-metropoliet, in dit geval van Buenos Aires. Hij benaderde de zendingsopdracht vanuit een meer mystieke theologie. We zijn immers geschapen met het oog op de *theosis*, het deel krijgen aan het goddelijk leven van Vader, Zoon en Geest. Op aarde krijgen we daar al deel aan door de liturgie. Alleen als we door de sacramentele gemeenschap met God al deel krijgen aan het goddelijk leven, worden we zo vernieuwd dat we meegenomen worden in de zending

van de drie-enige God. Dan kunnen we dat goddelijk leven dat ons doorstraalt delen met de mensen die we ontmoeten.

Het was voor mij een voorbeeld hoe we in de oecumenische ontmoeting niet alleen ontdekken hoe we verbonden zijn met één Heer, maar ook de grote verschillen dieper gaan peilen. Is de Jezus van het Magnificat van Cruchley die rijken vernedert en armen verhoogt wel dezelfde als de Zoon van God van bisschop Iosif die ons deel geeft aan het goddelijke leven? De kerk heeft al in een vroeg stadium de evangeliën van Lukas en van Johannes beide in de canon opgenomen, omdat beide een essentieel perspectief bieden op de éne Heer. Toch hebben die beelden van deze twee evangelisten blijkbaar geleid tot missionaire perspectieven die hier maar moeizaam in gesprek kwamen. Ik denk dat we nog vooral van afstand naar elkaar keken, respectvol en misschien nieuwsgierig. Maar ook wel zo op afstand dat het niet

zomaar duidelijk is dat we ook werkelijk van elkaar kunnen leren en door elkaar verrijkt kunnen worden. Juist daartoe is de oecumenische beweging op aarde, lijkt me. Ik hoop dat de

vragen die wij als oecumenische gespreksgroep hebben geformuleerd er mede toe bijdragen dat we die ontdekkingstocht samen blijven aangaan.

— Benno van den Toren,
hoogleraar Interculturele Theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit met de aanvullende leeropdracht Wereldwijd Perspectieven op Lokale Missionaire Roeping

Oecumenische 'diakonia': bouwen aan lokale en wereldwijde samenwerking

De Oecumenische Conversatie omtrent Diaconie (EC10) in Karlsruhe, september 2022, werd georganiseerd door de Wereldraad van Kerken (WCC) en de ACT Alliance (ACT). Samenwerking was het sleutelwoord. Daarbij had de Timorese Kerk in Indonesië (GMIT) zich ingeschreven en zij bracht een casestudy in om na te denken hoe oecumenische diaconie vorm zou kunnen krijgen.

De situatie die zich voordeed was de volgende. Timor werd in 2021 getroffen door cycloon Seroja. Op dag twee had GMIT een crisiscentrum ingericht en in de dagen erna kwam samenwerking tot stand, onder andere met de Indonesische Raad van Kerken en de Nationale Noodhulporganisatie. GMIT leerde over

humanitaire principes en ontwikkelde een 'building back greener' masterplan, gebaseerd op ecotheologie. Het leek een ideale situatie voor samenwerking tussen een WCC-lidkerk en ACT: een kerk die actie onderneemt en theologie inbrengt, en een instituut met kennis over humanitaire principes en een budget. Toch lukte het niet: ACT Indonesië en GMIT opereerden los van elkaar.

Tijdens deze oecumenische conversatie zochten we, met inbreng van GMIT, naar manieren om samenwerking tussen WCC-lidkerken en ACT-leden op nationaal en lokaal niveau te verbeteren.

Geen nieuw thema, want al in 2014 werd er een conferentie over georganiseerd in Malawi. In de wereld van

ontwikkelingssamenwerking en noodhulp horen lokale actoren centraal te staan, maar je ziet dat stroperige structuren en financiële belangen in de weg staan. De oecumenische beweging heeft iets in handen om structuren en belangen te transformeren, namelijk het geloof dat het God is die ons roept om te transformeren. Er werd in Malawi besloten om een gezamenlijk WCC-ACT-document te ontwikkelen, wat in EC10 gepresenteerd en besproken werd: *Called to Transformation. Ecumenical Diakonia*¹. Een document waarin geloof en gerechtigheid bijeen gehouden worden.

In EC10 bespraken we dit document als basis voor onderlinge samenwerking, maar ook voor een

gezamenlijk geluid in samenwerking met derden. Zoals bijvoorbeeld met de Verenigde Naties in de verwezenlijking van de *Sustainable Development Goals*. In die publieke ruimte claimen we onder meer dat we toegang hebben tot de meest afgelegen kerkelijke gemeenschappen en dat die kerken bijdragen leveren die overheden of ngo's niet per se kunnen leveren. Het is belangrijk dat we vervolgens doen wat we zeggen en ook werkelijk samenwerken met die lokale kerken, hoe lastig dat soms ook is.

Misschien kunnen we als oecumenische beweging zelfs voorloper worden in de implementatie van wat soms 'localisation and decolonisation of aid' genoemd wordt. Bijvoorbeeld omdat:

'Diakonia takes shape in the local church, where we discover that diakonia is never a subject-object relationship but a relationship of exchange. Institutional forms of diakonia, useful though they may be, cannot take over that local responsi-

bility' (Called to Transformation, blz. 31-32).

EC10 eindigde met de aanbeveling om een WCC-ACT Alliance-groep te starten, als inbedding voor de vervolgstappen van deze *Conversation*. — Corrie van der Ven, programmamedewerker Kerk in Actie partnerrelaties Azië en Afrika, vertegenwoordiger naar ACT Alliance en lid van de Reference Group on Ecumenical Diakonia.

¹ <https://www.oikoumene.org/resources/publications/ecumenical-diakonia>

Oecumenisch gesprek over seksualiteit

Hoe vind je consensus bij een onderwerp dat zo gevoelig ligt en tot zoveel verdeeldheid leidt als het onderwerp seksualiteit? Dit was een terugkerende vraag voor mij in de voorbereiding voor de 'Ecumenical Conversation on Human Sexuality' (EC11). Ik bereidde me mentaal op heftige discussies of zelfs conflicten voor. Een week voor vertrek maakten we online al kennis. We deelden waarom we

dit thema gekozen hadden, wat onze hoop en verwachting waren en waar onze kerken staan ten opzichte van het thema. Hierbij werd allereerst duidelijk hoe breed het onderwerp is. Veel deelnemers refereerden aan vragen rond homoseksualiteit, maar het ging ook over echtscheiding, seksueel misbruik, uitbuiting van arbeidsmigranten en vluchtelingen, seksuele voorlichting en discriminatie van vrouwen en minderheden.

Daarnaast kwamen grote verschillen in bespreekbaarheid van het thema naar voren. Een aantal deelnemers gaf aan dat het thema nog nauwelijks op de agenda staat in hun kerk. Verschillende deelnemers deelden hoe hun kerken kort of al langer geleden het huwelijk en de kerkelijke ambten opengesteld hebben. Andere deelnemers vertelden hoe het thema, en dan met name de positie van lhbt+-gemeenteleden,

discussie oplevert of zelfs een splijtzwam dreigt te worden.

In Karlsruhe zelf kwamen we vier keer als groep bij elkaar. Ons vertrekpunt was het document *Conversations on the Pilgrim Way. Invitation to Journey Together on Matters of Human Sexuality*. Dit document, dat in februari 2022 door de Central Committee ontvangen is, wil de lidkerken die met het thema aan de slag willen, handvatten geven voor een eerlijke en theologisch geïnspireerde dialoog over dit thema. Zowel binnen het eigen kerkverband als met kerken van andere denominaties. Het document is beschikbaar op de website van de WCC² en zeker het lezen waard.

Een belangrijke voorwaarde voor het bespreken van dit

thema is het creëren van *safe spaces*, veilige plaatsen waar gedachten, moeiten en persoonlijke verhalen open en eerlijk gedeeld kunnen worden. Daarom spraken we af dat we vertrouwelijk om zouden gaan met de gedeelde verhalen en ervaringen en dat we elkaars (theologische) standpunten zouden respecteren. Al bij de eerste samenkomst werd duidelijk hoe belangrijk *storytelling*, het vertellen van verhalen, is bij het bespreken van thema's rond seksualiteit. Waarbij de verhalen niet alleen komen uit de geleefde ervaringen van individuen en gemeenschappen, maar ook uit de Bijbel en de traditie. *Storytelling* is met name een waardevol middel om de stemmen van mensen in de marge te laten klinken.

Door ons kwetsbaar op te stellen en naar elkaar te luisteren, groeide het begrip voor elkaars standpunten en ervaringen, hoewel de verschillen bleven. Het was een mooie, maar geen makkelijke weg. Dit bleek onder andere bij het schrijven van ons eindrapport. Het was lastig om woorden te vinden waar iedereen achter kon staan. Dankzij de consensusmethode lukte het toch tot een tekst te komen die unaniem aangenomen werd. Zo hebben we weer een stap kunnen zetten op deze pelgrimstocht.

— Rianne van de Beek, student theologie en gedelegeerde namens de Oud-Katholieke Kerk van Nederland

² <https://www.oikoumene.org/resources/publications/conversations-on-the-pilgrim-way>

'Ecumenical Conversation' over het overwinnen van racisme

Met vijfendertig deelnemers uit de hele wereld kende de Ecumenical Conversation over racisme (EC16) een diverse samenstelling. Er waren vier bijeenkomsten, met input in de vorm

van korte inleidingen en met plenaire en groeps gesprekken over racisme, racistische discriminatie en xenofobie. In de gesprekken werd niet alleen 'naar buiten

gekeken', maar ook naar de kerken zelf, met vragen als: Hoe is jouw kerk medeplichtig aan discriminatie? Wat doet jouw kerk om racisme te bestrijden? In veel gesprekken kwam als be-

langrijk thema naar voren: de moeite die met name witte kerken vaak hebben om historisch en actueel racisme en hun eigen *witheid* onder ogen te zien.

De sfeer tijdens de bijeenkomsten was betrokken en positief. Toch bleek ook in deze groep dat dat racisme een gevoelig en persoonlijk onderwerp is: er moest tijd vrijgemaakt worden om stil te staan bij het feit dat er door deelnemers dingen gezegd waren die door anderen als stereotyperend en discriminerend werden ervaren.

Gewerkt werd aan een tekst die zich richt tot kerken, de oecumenische beweging en de WCC. Als basis ervoor diende een eerder dit jaar uitgebracht rapport van de WCC Advisory Group of the Programme to Overcome Racism, Racial Discrimi-

nation, and Xenophobia. Vanuit de bijeenkomsten in Karlsruhe werden ook enkele nieuwe accenten aangebracht. Een voorbeeld daarvan is de vaststelling dat racisme niet alleen structureel en systemisch is (wat in eerdere documenten terecht is benadrukt), maar ook geïnternaliseerd, persoonlijk, psychologisch: Het is een uitdaging voor christenen en kerken hun eigen (onbewuste) racisme onder ogen te zien.

Een ander thema dat toegevoegd werd is 'culturele mis-appropriatie' als vorm van racisme: het overnemen van elementen uit een andere cultuur, zonder recht te doen aan de achtergrond ervan. Voorbeeld is het opervlakkige gebruik van *black spiritual*-gezangen in een witte context. (De aanleiding voor dit punt was

dat precies dit gebeurde tijdens de Assemblee zelf, op de culturele avond.)

Als laatste voorbeeld van een eigen element vanuit deze 'Ecumenical Conversation' was de oproep aan kerken om na te denken over 'een levenslang proces van transformatie naar een antiracistische levensstijl'. Iets dat zeker om nadere uitwerking vraagt.

De slottekst³, die is aangenomen door de plenaire vergadering van de Assemblee, zal nu door het Central Committee verder worden opgepakt en omgezet in actie. — *Dirk Gudde, geestelijk verzorger in de ouderenzorg*

³ <https://www.oikoumene.org/resources/documents/statement-on-confronting-racism-and-xenophobia-overcoming-discrimination-ensuring-belonging>

Een klap in je gezicht

Filmklassieker *Jaws* voedt al decennialang de angst voor haaien. De film – uit 1975 alweer – toont hoe een enorme haai zorgt voor doden én voor paniek in een plaatsje dat het moet hebben van strandtoerisme. Naast het enge deuntje is ook de reusachtige, mechanische haai wereldberoemd geworden. Nu zijn haaien veel minder gevaarlijk dan vaak gedacht wordt – er zijn slechts enkele soorten die mensen kunnen doden en er worden vier keer meer mensen door een koe gedood – maar de thematiek van *Jaws* was zijn tijd ver vooruit en illustreert de urgente klimaatboodschap van de Elfde Assemblee van de Wereldraad van Kerken.

Zo zien we hoe een rouwende vrouw sheriff Brody een klap in zijn gezicht geeft, omdat hij de stranden niet heeft afgezet na een haaienaanval. Door zijn nalatigheid heeft diezelfde haai haar zoontje ook gedood. ‘Je wist van al deze dingen, maar nu is mijn zoon dood ...’ Die scène loopt parallel met de onachtzaamheid die wij vaak ten toon spreiden: we weten van de ramp die zich nu voltrekt, maar vergeten óf weigeren te handelen. Want ondanks de doden moeten de stranden open blijven, zodat de handel door kan gaan.

Zo laat *Jaws* zien hoe de economische belangen botsen met de algemene veiligheid en de bevindingen van de wetenschap. En hoe de overheid te lang de oren laat hangen naar die commercie. Het gevaar van de haai weerspiegelt het gedrag van de consument: ‘... hij is een eetmachine. Het enige dat hij doet is zwemmen en eten. En kleine haaitjes maken. Dat is alles.’

Als het scherm zich vult met haaienbloed en hoofdpersoon Brody ternauwernood de dood en zijn zinkende schip kan ontvluchten, is het duidelijk dat er alleen maar verliezers zijn als de mens niet vreedzaam met de natuur leert samenleven.

— Boaz van Luijk is theoloog, coach, en eigenaar van De Verwandering.

Hij is filmrecensent bij het *Nederlands Dagblad* en klimaatburgemeester van Dordrecht.

Op een Assemblee van de Wereldraad van Kerken worden over uiteenlopende zaken verklaringen uitgegeven. Deze verklaringen gaan in op een *hot issue* in de actualiteit vanuit oecumenisch perspectief. De teksten van deze verklaringen komen voort uit de processen van de Assemblee: het zijn producten van naar elkaar luisteren, delen wat er op het hart ligt en samen bidden om Gods leiding. In dit proces wordt voortdurend gezocht naar consensus onder de deelnemers. In plaats van boekbesprekingen delen redactieleden hun reactie op drie van deze verklaringen.

Credo in brand

In de oecumenische verklaring over de klimaatnoodtoestand *The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community* van de Wereldraad van Kerken uit Karlsruhe september 2022, wordt een leidraad uitgewerkt voor oecumenische reflectie en praktijk in deze ‘eindtijd’ waarin alles wat leeft bedreigd wordt.

Na een gemeenschappelijke belijdenis over de theologische betekenis van het bewonen van deze planeet die ons niet toebehoort, volgen hoofdstukken over de ‘pelgrims-tocht’ van oecumenische organisaties over onder andere een wereldwijde overeenkomst over de vermindering van broeikasgassen. De hele verklaring kan gelezen worden als een voortzetting, en misschien wel radicaler, van de encyciek *Laudato Si’* van paus Franciscus, een credo met en van urgentie. In de paragraaf over de praktijk van de kerken zijn twee delen te onderscheiden. In de sectie getiteld ‘Samen zetten we ons in’ wordt geschetst hoe de Wereldraad van Kerken en haar lidkerken praktisch, globaal, nationaal en lokaal kunnen bijdragen aan het verkleinen van de klimaatcrisis. Er wordt een analyse geboden van hoe de wereldwijde machtsverhoudingen debet zijn aan de klimaatcrisis en hoe bepaalde groepen, zoals

inheemse volkeren, hiervan uitgesloten zijn. Onder de titel ‘Samen beslissen we’ wordt tot praktische actie besloten, maar ook de aanzet gegeven voor een ‘ecumenical decade of repentance and action for a just and flourishing planet’. Hier kijkt de Wereldraad van Kerken ook naar zichzelf als organisatie: zij stelt weliswaar drastische veranderingen voor wat betreft de ecologische voetafdruk (bijvoorbeeld wat betreft het vliegen), maar de vraag is of dit passend is in een document als dit, en of dit de houdbaarheid van het document niet reduceert.

Ondanks de rijke en genereuze praktische en theologische context van het document, blijft er een gevoel van een credo dat gemarginaliseerd is, een roep die niet gehoord wordt, een roep die verdrinkt in het tumult. Misschien was dat juist ook wel de intentie: dat we de urgentie voelen, dat we het einde van de mooie woorden hebben bereikt, dat alle woorden die we spreken omtrent de klimaatcrisis leeg zijn, en dat ons slechts een ding rest: handelen. — *Alexander Villamil Morea-van Berkum*

Zie: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-10/ADOPTED-PIC01.2rev-The-Living-Planet-Seeking-a-Just-and-Sustainable-Global-Community.pdf>

Tussen droom en daad

Het document *Zoeken naar gerechtigheid en vrede voor allen in het Midden Oosten* van de Wereldraad van Kerken van september 2022 zet eerst wat piketpaaltjes neer: *'we recognize, we affirm, we commit'*. Daarin wordt de zorg uitgesproken over de toekomst van lokale christenen en allen die in het Midden-Oosten wonen. Toekomst voor allen is er als er gelijke rechten, inclusief burgerschap, zijn en er recht en respect is, zonder religieuze of raciale discriminatie. Afsluitend committeert men zich op te komen voor de *'guiding principles'*, die het fundament zijn van onze oecumenische betrokkenheid ter plaatse. Dit

hooggestemde voornemen (*vision*) blijkt helaas (*sadly*) nogal te botsen met de werkelijkheid 'op de grond', zo wordt geconstateerd. Wat in het bovenstaande allemaal theologisch correct wordt opgemerkt, geldt niet alleen voor het Midden-Oosten. Er is geen plek op aarde waar de droom van de profeten en Jezus' onderwijs niet bedroevend botsen. Of dat nu op Lesbos, in Ter Apel of in Oekraïne is.

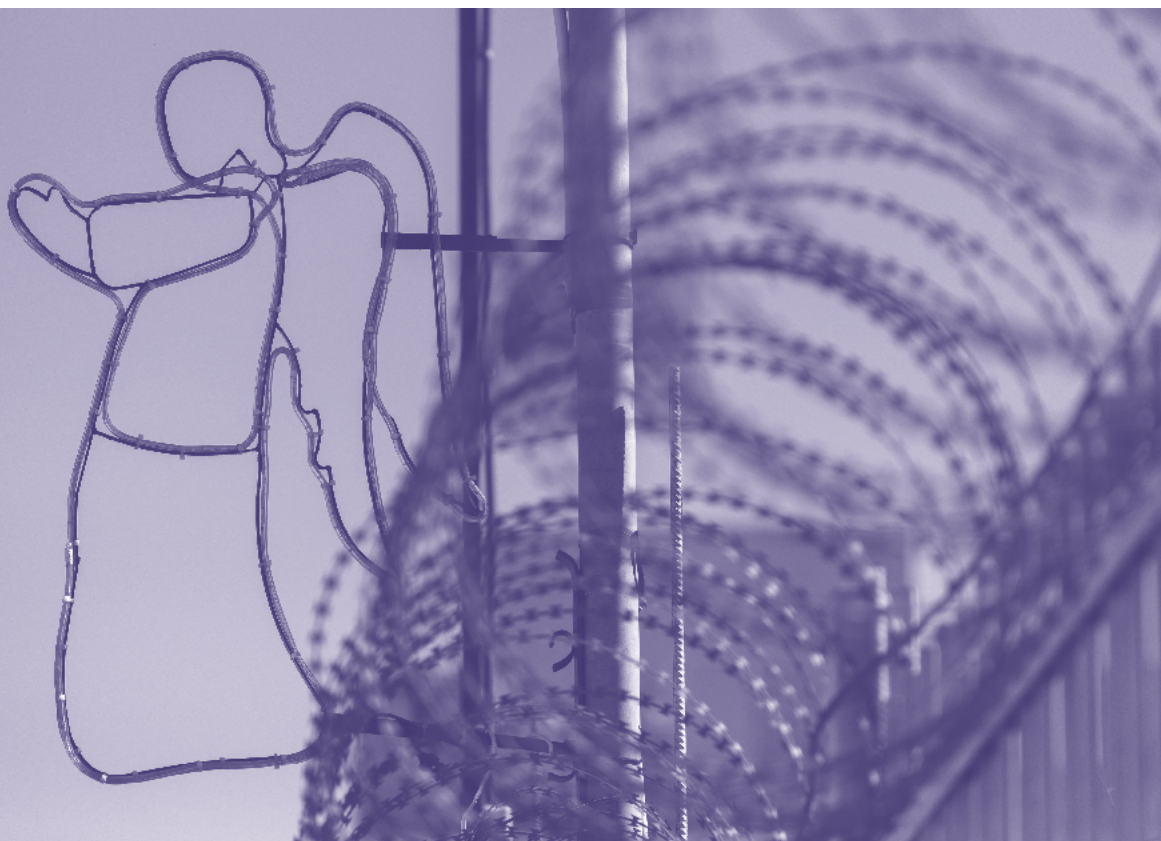
Het document gaat dan nader in op de situatie in Palestina en Israël. Terwijl ik van harte de kerkorde van de Protestantse Kerk na spreek over de 'onopgeefbare verbondenheid met Israël', ben ik mij in toenemende

mate bewust geworden van het onrecht dat het Palestijnse volk wordt aangedaan. Ik had graag gezien dat de *'two-state solution'* werkelijkheid was geworden. Het landjepik van Joodse kolonisten heeft dat niet dichterbij gebracht. Tegelijk realiseer ik mij dat politiek – ook als het om onze Poolse arbeiders gaat – een kwestie van aanmodderen is. Profetische woorden en visioenen bezielen mij, maar de implementatie ervan is gebrekkig. Tussen droom en daad ...

Ook vanuit Karlsruhe kon die kloof kennelijk niet overbrugd worden. *'We are not of one mind of this matter'*, we moeten blijven worstelen, terwijl we samenwerken op de

weg van gerechtigheid en vrede, zegt de verklaring. Dat kun je wel zéggen, maar in de praktijk gaan gelovigen – op het grondvlak – andere wegen. Volgens sommigen gaat het om 'apartheid' die bestreden moet worden, anderen menen dat je zo de vrede niet dient. Aan het slot van de verklaring is er een oproep aan de lidkerken en de regering van Israël. Waarom geen oproep aan de regering van Syrië en Irak, waarvan gezegd wordt dat er religieus extremisme is?

Zo'n assemblee is een uitstekende plek om elkaar te leren kennen, te bemoedigen, te discussiëren en projecten onder de aandacht te brengen. Maar een verklaring met

‘we zijn er niet uitgekomen’ zal niemand verwonderen of dromen laten dromen.

— Rob van Essen

Zie: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-10/ADOPTED-PIC01.4rev-Seeking-Justice-and-Peace-for-All--in-the-Middle-East.pdf>

‘Geef dit cadeau aan de wereld’

Zo! Het zogeheten Unity Statement ‘De liefde van Christus beweegt de wereld tot verzoening en eenheid’ dat alle leden van de Wereldraad van Kerken aannamen tijdens de grote Elfde Algemene Vergadering afgelopen september in het Duitse Karlsruhe mag wat mij betreft prominent op tafel liggen bij wereldleiders en leiders in de dop. En stop deze tekst voor de geestelijke voeding ook maar meteen in het curriculum van conflict-studies en aanverwante opleidingen wereldwijd.

De verklaring is een uitwerking van de liefde van Christus, bedoeld als pastorale oproep. Ik lees die als grote uitnodiging voor ieder die zich aangesproken voelt om geïnspireerd te worden door de nooit aflatende liefde van God via Christus en de Heilige Geest voor de hele wereld. Vandaar dat ik deze doorwrochte tekst, die de hardheid en het ongemak in de wereld niet schuwt, aanbeveel als literatuur. De tekst is in originele staat zeer goed leesbaar, het zou niet misstaan om in de loop van de jaren zorg te dragen voor vertalingen in soorten en maten voor ieder lees- en luisterniveau.

‘Wij, de gemeenschap van de Wereldraad van Kerken, leven in en zijn getuige van een wereld die tegelijkertijd Gods mooie schepping is en gebroken is door een ecologische crisis, oorlog, pandemie, systematische armoede, racisme, gender-gebaseerd geweld, schending van mensenrechten en veel ander lijden.’

Dat is klare taal, dan weet je meteen waar je bent. Een geschiedkundige opsomming kijkt naar eerdere uitspraken van wereldvergaderingen over eenheid, ze gaan vooral over het zoeken naar eenheid van kerken. Het is nu voor het eerst dat beschouwingen over Gods liefde voor de wereld aan bod komen in de wens voor eenheid, voor gerechtigheid.

‘De praktijk van liefde die een vreemde in een naaste verandert en een naaste in een zuster of broeder, roept ons op om ruimte te maken voor elkaar, om geduldig, aardig, bescheiden, genereus, en oprecht met elkaar te zijn.’

Oh Wereldraad van Kerken, daar in Karlsruhe waren zoveel leidende vrouwen, mannen, jongeren bijeen, allemaal leidend in hun eigen context. Jazeker, allemaal vanuit de respectievelijke kerken naar Karlsruhe ‘gezonden’, maar allemaal ook met beide benen in die veel grotere gemeenschap van de wereld. Vertaal dit statement, óók op het niveau van het zogeheten wereldlijk leiderschap. Ga nou alsjeblieft niet alleen binnenkerkelijk om met dit verhaal, hoezeer het van belang is dat de kerken naar eenheid streven. Geef dit cadeau aan de wereld, verbindt het geschenk van Gods liefde met onze wereld. — Praxedis Bouwman

Zie: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-09/A05rev1-Unity-Statement.pdf>

TussenRuimte 2023 / 1

Ontmoetingen onderweg

Het eerste volledig digitale nummer van *TussenRuimte* verkent de niet-tastbare ruimte, de liminaliteit van het onderweg zijn. Want ook de redactie is op reis: we hebben de papieren uitgeverij verlaten en stellen ons nu open voor de wereld van hypertext, voor de digitale omgeving. Een omgeving die nog onbekend is en we weten nog niet goed wie we tegen zullen komen.

Ons religieuze geheugen is vol van mensen die op weg zijn en anderen en de Ander onderweg ontmoeten. De redenen waarom

mensen onderweg waren toen en nu overlappen voor een groot deel, of het nu vluchtelingen of mensen met een religieuze motivatie zijn. Maar veel reizigers in onze regio zijn mensen die voor plezier op pad zijn. De gevolgen van dit reizen hebben een enorme impact op de omgeving, de plaatselijke bevolking, en het klimaat. Gaat God ook mee op deze reizen?

Dit onderzoekt het nieuwe nummer van *TussenRuimte*: wat gebeurt er in dat onderweg zijn, in die liminale tijd dat we 'niet thuis' zijn, in het 'inter', de ruimte tussen hier en daar, tussen toen en straks? Wie komen we tegen onderweg? En wat voor impact heeft dat? Welke relaties ontstaan op verschillende momenten van een reis? Wat is het potentieel conflictueuze karakter van grensoverschrijding? En welke ontmoetingen hebben 'thuisblijvers' met mensen onderweg?

**Leer van
elkaar,
deel met
anderen**

Ga naar
www.theologie.nl
en meld je aan!

Onze nieuwe boeken voor kerk en theologie

Rijk geïllustreerd geschenkboek van Tomáš Halík met overwegingen bij Kerst.

HARDBACK | € 14,99
ISBN 9789043538732

De nalatenschap van rabbijn Jonathan Sacks.

PAPERBACK | € 32,99
ISBN 9789043538145

Daniël De Waele onthult de rijke schat van vergeten Joodse geschriften uit de oudheid.

HARDBACK | € 26,99
ISBN 9789043538428

Een nieuwe filosofische kijk op de tijd.

PAPERBACK | € 27,99
ISBN 9789043538800

De
theologie
podcast

Dompel je
onder in de
wereld van
theologie

Nu verkrijgbaar in de boekhandel en
via www.kokboekencentrum.nl

KokBoekencentrum
UITGEVERS | UTRECHT